

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

9d4920b7-36d2-496a-8fde-9e070b5ef22d

PROZODICKÉ JAVY VO VÝCHODOSLOVENSKÝCH
NÁREČIACH

2012

Jozef BILSKÝ

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

**PROZODICKÉ JAVY VO VÝCHODOSLOVENSKÝCH
NÁREČIACH**

BAKALÁRSKA PRÁCA

Študijný program:

geografia – slovenský jazyk a literatúra

Pracovisko (katedra/ústav):

Katedra slovakistiky, slovanských filológií
a komunikácie

Vedúci práce:

PhDr. Iveta Bónová, PhD.

Košice 2012

Jozef BILSKÝ

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Jozef Bilský
Študijný program: Geografia – Slovenský jazyk a literatúra (Medziodborové štúdium, bakalársky I. st., denná forma)
Študijný odbor: 4.1.35. geografia
2.1.27. slovenský jazyk a literatúra
Typ záverečnej práce: Bakalárska práca
Jazyk záverečnej práce: slovenský

Názov: Prozodické javy vo východoslovenských nárečiach

Cieľ: Na pozadí zvukových nahrávok nárečových prehovorov zmapovať a porovnať suprasegmentálnu úroveň reči vo vybraných východoslovenských nárečiach.

Literatúra: Sabol, J.: Prozodická sústava slovenčiny. Bratislava: Metodicko-výskumný kabinet 1977.
Sabol a kol.: Kultúra hovoreného prejavu. Prešov: FF PU 2006.
Krajčovič, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2009.

Vedúci: PhDr. Iveta Bónová, PhD.

Katedra: KSSFaK – Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie

Vedúci katedry: doc. PhDr. Marián Andričík, PhD.

Dátum zadania: 23.03.2011

Dátum schválenia: 25.09.2011

doc. PhDr. Marián Andričík, PhD.

vedúci katedry

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že som predloženú bakalársku prácu vypracoval samostatne s použitím uvedenej literatúry a informačných zdrojov.

.....

Podpis

Pod'akovanie

Vyjadrujem pod'akovanie školiteľke záverečnej práce, PhDr. Ivete Bónovej, PhD., za trpezlivosť, pravidelné konzultácie a odbornú pomoc pri príprave bakalárskej práce.

Abstrakt v štátnom jazyku

Cieľom práce je sledovanie a porovnávanie suprasegmentálnej úrovne nárečových prehovorov z vybraných východoslovenských dialektov, a to šarišského, goralského a rusínskeho. Sluchovou metódou skúmané prozodické vlastnosti sú navzájom konfrontované, a to v rámci jedného nárečia, ale aj medzi nárečiami navzájom. Prozodické javy vo východoslovenských nárečiach sú porovnávané aj so súčasnou ortoepickou normou spisovného slovenského jazyka. Práca je rozčlenená na teoretické východiská a analytickú časť, v ktorej sú po metodike výskumu vyslovené hypotézy overované analýzou zvukových nahrávok. Hypotéza o absencii kvantity a slabikotvorného r, l sa potvrdila, ako aj občasná nesprávna realizácia pauzy a melódie v dôsledku spontánnosti hovorenej reči. Dôraz bol realizovaný na réme spolu s uplatňovaným subjektívnym slovosledom. Predpokladaný striktný prízvuk realizovaný na penultime sa v rusínskom nárečí potvrdil len čiastočne. Po overení hypotéz sú v závere práce zosumarizované výsledky. Vyjadrujeme nádej, že práca je prínosom pre lingvistiku v oblasti dialektológie a fonológie a prispieva k poznaniu národného jazyka ako celku.

Kľúčové slová: dialekt, prozodické vlastnosti, predposledná slabika

Abstrakt v cudzom jazyku

Das Ziel der Arbeit ist Beobachtung und Komparation der suprasegmentaler Ebene der Mundarten aus von uns gewählten ostslowakischen Dialekten und zwar der Mundart von Scharis, der Goralen-Mundart und der russinischen Mundart. Anhand der Akustik untersuchten wir prosodische Eigenschaften, die sowohl untereinander, so auch in ihrer tieferen Struktur konfrontiert sind. Prosodische Merkmale in ostslowakischen Dialekten sind auch mit der orthoepischen Norm slowakischer Sprache verglichen. Die Arbeit ist auf theoretische Grundlagen und das analytische Teil, das immer Methodik der Forschung und unsere mit Tonaufnahmenanalyse überprüften Hypothesen enthält, gegliedert. Hypothese über Absenz der Quantität und *r*, *l* in Position der Sonanten, und auch falsche Realisation der Pause und Melodie wegen der spontanen gesprochenen Sprache wurde behauptet. Betonung wurde an Rhema realisiert und oft benutzte man subjektive Wortfolge. In allen drei Dialekten haben wir vorausgesetzt, dass der Akzent an der vorletzten Silbe realisiert wurde, aber in der russinischen Mundart war diese Hypothese teilweise widerlegt. Am Ende der Arbeit haben wir Ergebnisse unserer Analyse summiert. Wir haben Hoffnung, dass die Arbeit ein Beitrag für die Linguistik im Bereich der Dialektologie ist und dass sie in die Kenntnisse über slowakischer Sprache etwas Neues brachte.

Die Schlüsselwörter: Dialekt, prosodische Eigenschaften, die vorletzte Silbe

Obsah

Úvod.....	9
1 Suprasegmentálny podsystem.....	10
1.1 Časová modulácia reči.....	10
1.2 Silová modulácia reči.....	12
1.3 Tónová modulácia reči.....	14
2 Východoslovenské nárečia.....	16
2.1 Východoslovenské nárečia – geografické vymedzenie.....	16
2.1.1 Šarišské nárečie.....	17
2.1.2 Goralské nárečie.....	17
2.1.3 Rusínske nárečie.....	18
2.2 Východoslovenské nárečia – vývin, história.....	20
2.3 Východoslovenské nárečia – lingvistická charakteristika.....	21
3 Metodológia výskumu.....	22
4 Hypotéza.....	22
5 Analýza.....	23
5.1 Fonetická transkripcia šarišského nárečia.....	24
5.1.1 Analýza šarišského nárečia.....	29
5.2 Fonetická transkripcia goralského nárečia.....	32
5.2.1 Analýza goralského nárečia.....	37
5.3. Fonetická transkripcia rusínskeho nárečia.....	40
5.3.1. Analýza rusínskeho nárečia.....	45
6 Syntéza.....	48
Záver.....	50
Zoznam použitej literatúry.....	51
Prílohy.....	53

Zoznam skratiek a značiek

A, B, C, X, Y, Z, – mená expedientov

A_{SK}, B_{SK}, C_{SK}, Z_{SK} – mená rusínsky hovoriacich expedientov z oblasti Svidníka

] – koniec transkripcie

ŋ – velárne nazálne n

↑ - antikadencia

→ - semikadencia

↓ - konkluzívna kadencia

ĭ – asylabické i

ŭ – asylabické u

ʒ – prealveolárne dz

˘ʒ – postalveolárne dž

ŋ – prealveolárne nazálne n

ɣ – velárne ch/h

= - hiát

[- začiatok transkripcie

ˊ - prízvuk

˝ - dôraz

˝˝ - emfáza

: - kvantita

:: - kvantita s expresívnou funkciou

, - mäkkosť fonémy

x – velárne ch

_ - splývavá výslovnosť

Tr – tempo retardačné

Ta – tempo akceleračné

/ - významová pauza

// - fyziologická pauza na konci textovej jednotky

Úvod

Národný jazyk ako jeden zo základných znakov každého národa je vnútorne diferencovaný. Popri spisovnom jazyku, najprestížnejšej a najrozšírenejšej forme, ho tvoria aj sociálne a územné dialekty, ktorých krásu a vývoj máme možnosť sledovať doma v rodnom kraji, ale aj vo verejnej hromadnej doprave, pravidelne cestujúc z Bardejova do Košíc a späť. Je zaujímavé pozorovať rečové správanie ľudí v závislosti od prostredia, komunikačného partnera, témy. To sú faktory, ktoré ma ako aktívneho používateľa nárečia a pozorovateľa ovplyvnili aj pri výbere zvolenej témy.

Cieľom našej práce je na pozadí zvukových nahrávok nárečových prehovorov zmapovať a porovnať suprasegmentálnu úroveň reči vo vybraných východoslovenských nárečiach. Živá hovorená reč respondentov, ktorí aktívne používajú nárečie a ktorí pochádzajú z troch rozdielnych regiónov východného Slovenska, nám poskytuje autentický materiál vhodný na analýzu prozodických vlastností. Hľadáme spoločné a špecifické znaky medzi jednotlivými nárečiami, zároveň suprasegmentálnu úroveň pozorovaných východoslovenských nárečí porovnáваме so spisovnou slovenčinou a jej zvukovou realizáciou. Získané nahrávky transkripčne prepisujeme, sluchovou metódou zachytávame nielen segmentálnu, ale aj suprasegmentálnu úroveň reči.

1 Suprasegmentálny podsystém

Okrem najmenších fónických jednotiek sa pri ústnych prejavoch realizujú aj iné zvukové vlastnosti, ktoré sa na zvukové prvky fungujúce ako jadrá slabík navrstvujú a môžeme ich označiť ako nositele slabičnosti. Takéto zvukové vlastnosti sa nazývajú suprasegmentálne, prozodické javy (Sabol, 2006). Suprasegmenty sú realizovateľné len na väčšom priestore ako sú segmenty a pomocou nich sa môžu rozlišovať významy slov, realizujú sa až na úrovni sylaby a slova. Prozodické javy „majú vo vzťahu k segmentálnym javom podpornú, dopĺňajúcu, ohraničujúcu, modifikujúcu a členiacu funkciu.“ (Kráľ, 1989, s. 357). Mistrík a Sabol (1977) označujú suprasegmentálne javy aj ako intonačné prostriedky reči. Okrem nižšie spomenutých do systému intonácie zaraďuje aj agogiku a timbre (Mistrík, 1988). Tieto zvukové javy nevznikajú základnou činnosťou artikulačných orgánov, ale sú dané istou moduláciou, teda úpravou artikulačného prúdu, a preto ich dokážeme vnímať, rovnako ako ostatné suprasegmenty, až na úrovni slabiky. Slabika predstavuje najmenší zvukový komplex súvislej reči, na plochu ktorej môžu expedienti moduláciou hlasu navrstvovať jednotlivé prozodické vlastnosti v závislosti od funkčného využitia. Hlas, artikulačný prúd sa dá stvárňovať trojako: časovo (kvantita, pauza, tempo, rytmus), silovo (intenzita hlasu, prízvuk, dôraz, emfáza) a tónovo (hlasový register, melódia). (Sabol, 2006).

1.1 Časová modulácia reči

Kvantita, „dĺžka nositeľov slabičnosti“ (Sabol, 1981, s. 131), má spomedzi všetkých suprasegmentálnych javov ako jediná v zhode so segmentmi na úrovni fonémy fonologicko-dištingtívnu funkciu (Kráľ, 1989). Prejavuje sa na každej slovenskej slabike, je teda univerzálna, charakterizujúca sonanty – slabičné jadrá. Jej dôležitosť v zvukovej stavbe súčasnej spisovnej slovenčiny spočíva v tom, že protiklad kvantitatívnosť – nekvantitatívnosť rozlišuje významy slov (Sabol, 2006): *tvar – tvár, sud – súd, vola – volá*, „*hlási – hlasy, divý – divy*“ (Mistrík, 1988, s. 34). Jej fonologické využívanie sa v súčasnej spisovnej slovenčine reguluje osobitným pravidlom – rytmickým zákonom (neutralizáciou kvantity). Táto neutralizácia zastiera protiklad krátkej a dlhej sonanty. Funguje na takom princípe, že časovo „staršia“ slabika pôsobí na nasledujúcu a vynucuje si jej skrátenie, čo predstavuje odchýlku od systémovej dĺžky (*krásny, čierny*) (Sabol, 1977). Vzhľadom na fungovanie kvantity,

existenciu dlhých a krátkych slabík a jej regulovanie rytmickým krátením ide o najcharakteristickejšiu zvukovú črtu v prozodickej sústave nášho jazyka (Sabol, 2006).

Každá veta a výpoveď je výrazne ohraničená. Vo vnútri vety sú jej jednotlivé časti taktiež vydelené, a to sémanticky a rytmicky. Túto delimitačnú funkciu (okrem iných zvukových javov) spĺňa aj pauza (Sabol, 1981). „Prestávka je prerušenie rečového prúdu na kratší alebo dlhší čas“ (Kráľ, 1989, s. 365). Pauza, prestávka v reči súvisí s vitálnou kapacitou pľúc každého expedienta, teda nevyhnutnosťou nádychu. Takáto pauza sa nazýva fyziologická a časovo sa ohraničuje medzi dvoma výdychmi. Ale vzhľadom na významové členenie reči je fyziologická pauza nepostačujúca, a teda musíme hovoriť aj o významovej, komunikatívnej pauze, pretože percipient hodnotí každú prestávku ako funkčnú. Pauza má na úrovni vetných členov a syntagiem fonologicko-delimitačnú funkciu. Taktiež ňou rozlišujeme význam (Sabol, 2006): *Upiecť, nie uvariť. Upiecť nie, uvariť.* Mistrík (1988) označuje pauzou takú prestávku v reči, ktorú expedient realizuje vedome a rozlišuje tri druhy páuz. Fyziologickú prestávku charakterizuje ako biologickú záležitosť. Jej frekvencia a dĺžka závisí od aktuálneho fyzického a psychického stavu expedienta. Na miestach, kde sa jazykový prejav člení na zoskupenie slov, vety a odseky, vyčleňuje logickú, čiže gramatickú prestávku, bez ktorej by sa jazykový prejav mohol stať nezrozumiteľný až nezmyselný. Tretí druh prestávky, ktorá dramatizuje text, sa nazýva umelecká alebo didaktická prestávka. Tento druh pauzy sa v texte bezpodmienečne nežiada, ale expedient ju môže funkčne uplatniť. Kráľ (1989) dramatickú pauzu označuje ako prestávku na neočakávanom mieste.

Jazykové jednotky sa modulujú a v komunikačnom kanáli vysielajú či prijímajú v určitom časovom limite – v tempe. Ak ide o príliš rýchle tempo, alebo o príliš pomalé, tak to narúša náš spontánny komunikačný návyk. Teda tento prozodický jav má svoj pevný časový interval, ktorý sa v jazyku funkčne využíva (Sabol, 1981). Hranicu príliš pomalého tempa určuje rečová chyba brbtavosť a hranica príliš rýchleho tempa sa odráža v rozbití syntaktickej výstavby viet (Sabol, 2006). Mistrík (1988) zmenu tempa reči označuje pojmom agogika. Kráľ definuje tempo reči ako „množstvo slabík (alebo slov) vypovedaných za časovú jednotku.“ (1989, s. 365). Mistrík charakterizuje tempo reči ako „rozloženie rečových jednotiek v čase.“ (1988, s. 38). Tempo závisí napríklad od obsahu a formy jazykového prejavu, od jeho vnútornej výstavby. Slávnostné prejavy

sú prednesené pomalším tempom ako napríklad diskusné príspevky (Kráľ, 1989). Tempo reči závisí od štýlu, od počtu slabík v slove, od sémantickej nasýtenosti výpovede, od množstva a dĺžky trvania páuz a od témy, rémy a tranzitného člena, teda od aktuálneho členenia výpovede. Akceleračné tempo (zrýchlené) je charakteristické pre publicistický štýl, pre informačne menej nasýtený jazykový prejav a pre viacslabičné slová. Retardačné tempo (spomalené) sa uplatňuje v umeleckom a náučnom štýle, vo výpovedi, ktorá je sémanticky nasýtená a v slovách, ktoré obsahujú menej slabík (Sabol, 2006). Mistrík delí tempo reči na úsekové, celkové, vetné a slovné. Celkové tempo závisí od individuálnych vlastností expedienta, od jeho momentálneho psychického a fyzického stavu, od priestoru hovoriaceho a taktiež od obsahu textu a vnímavosti percipientov. Úsekové tempo sa týka iba niektorého úseku textu, vetné a slovné tempo sa dotýka len jednotlivých slov alebo viet (Mistrík, 1988).

Sabol charakterizuje rytmus „ako pravidelné striedanie prvkov v čase.“ (2006, s. 104). Vymedzujeme dva krajné póly rytmu – automatizácia, ktorá nastáva pri stálom a nemennom opakovaní sa nejakého prvku. Tento krajný pól prestáva prinášať rytmickú informáciu. Druhý krajný pól predstavuje úplné znepravidlenie rytmu, čím dochádza k jeho dezorganizácii. S rytmom reči súvisia prozodické vlastnosti jazyka (Sabol, 2006). Základné vlnenie jazykového prejavu vychádza z konfigurácie prízvuchných a neprízvuchných slabík (Sabol, 1981). Organizácia prízvuchnej a neprízvuchnej slabiky predstavuje elementárnu jednotku rečového rytmu. Rytmus reči je všadeprítomný a svoje východisko má vo fyziologicko-anatomickom ustrojení človeka (Sabol, 2006). Kráľ (1989) tvrdí, že striedanie prízvuchných a neprízvuchných slabík tvorí základ rečového rytmu slovenčiny. Rytmus spolu s inými prozodickými javmi „organizuje hovorenú reč nielen ako nástroj komunikácie, dorozumievania, lež aj ako jemne a pôsobivo melodicky, intonačne stmelený a zošľachtený útvar, schopný utriediť, uniesť a odovzdať percipientovi primeranú informáciu.“ (Sabol, 2006, s. 106).

1.2 Silová modulácia reči

Intenzita hlasu predstavuje celkový silový register reči, je štylizujúcim prostriedkom vety. Možno ňou upravovať rečový prejav, a to stlmať a stupňovať jeho dynamiku, taktiež vydeľovať menej podstatné časti výpovede od dôležitejších v súčinnosti s ďalšími suprasegmentmi (Sabol, 1981).

Prízvuk je podľa Mistríka (1988) hlasová sila v slove a pri spontánnej hovorenej reči sa nemusí realizovať na každom slove. Prízvuk sa v spisovnej slovenčine viaže na prvú slabiku slova. Táto viazanosť v spisovnej slovenčine vylučuje jeho schopnosť diferencovať význam, no treba poznamenať, že existujú aj také taktové spojenia, kde na lepšie pochopenia ich významu je prízvuk rozhodujúcou prozodickou vlastnosťou [´zahla_som_za_´hlasom ↓// ´zat,a_´žen,ie_´zat,ažen,ie ↓//]. Jazyky s voľným prízvukom (napríklad ruština) sú schopné pomocou tohto prozodického javu rozlišovať významy (Sabol, 1981). Viazanosť prízvuku na prvú sylabu slova v spisovnej slovenčine spôsobila, že v našom jazyku dominujú decrescendové takty (Sabol, 1977). Prízvuk je nositeľom fonologicko-delimitačnej funkcie, pretože pomáha vymedziť hranice slova a slovo samotné ako základnú sémanticko-rytmickú jednotku. Prízvuk sa jednoznačne vymedzuje pri dvojslabičných a viacslabičných slovách. V súčasnej spisovnej slovenčine existujú aj také slová, ktoré sú bezprízvučné. Ide o tzv. enklitiky a proklitiky. Enklitiky (príklonky) sa v hovorenom texte pripájajú na predchádzajúce slovo v rámci taktu, a teda nestávajú po pauze. Medzi enklitiky patria zámenné tvary (mi, ti, mu, si, ma, ťa, ho, sa, jej, ju, vám, nám, im, nás, vás, ich), tvary sponového slovesa byť a častica by. Proklitiky (predklonky) sa v hovorenom texte pripájajú k nasledujúcemu slovu v rámci taktu, a teda nestoja pred pauzou. Medzi proklitiky patria niektoré jednoslabičné spojky a častice (Sabol, 2006). Enklitiky a proklitiky sa prízvukom organizujú do väčších rytmických celkov a tvoria tzv. fonetické slová (Kráľ, 1989). Kombinácia enklitík a proklitík pomáha vymedziť prízvuk pri jednoslabičných autosémantických slovách, pretože kombinácia jednoslabičného plnovýznamového slova s viacslabičným slovom a kombinácia dvoch jednoslabičných plnovýznamových slov predstavuje problém vymedzovania slovenského prízvuku (Zimmermann – Sabol, 1994). Osobitnú problematiku tvorí aj spojenie jednoslabičnej prepozície so slovom. Ak stojí jednoslabičná prepozícia pred štvorslabičným a viacslabičným slovom, prízvuk sa kladie nie na predložku, ale na prvú slabiku slova. Tento jav súvisí s fyziologickým zvládnutím taktu. Prízvukovanie predložiek alebo prvých slabík slov závisí aj od štylistickej príslušnosti textu. V takých textoch, ktoré vedome a organizovane pracujú so zvukovými jednotkami (umelecký štýl), prevláda prízvukovanie predložky pred dvojslabičným a trojslabičným slovom. Texty, ktoré umeleckú hodnotu prejavu potláčajú a vyzdvihujú ich sémantickú náplň (náučný a publicistický štýl), uprednostňujú prízvukovanie prvej slabiky dvojslabičného a trojslabičného slova. V súčasnej spisovnej slovenčine pripadá na jednu prízvučnú slabiku priemerne 1,8

neprízvučných slabík (Sabol, 2006). Kráľ v slovenčine rozlišuje vetný a slovný prízvuk a hlavný a vedľajší. O slovnom prízvuku hovoríme vtedy, ak sa vyzdvihuje prízvučná slabika slova. Tento prízvuk má melodicko-dynamický charakter, Vetný prízvuk sa realizuje vtedy, ak sa vyzdvihuje vo vete slovo alebo slovné spojenie. Z hľadiska kontextu a zmyslovej stavby výpovede vyzdvihuje to, čo je dôležité, čo je nové, teda – rému. Vedľajší prízvuk sa realizuje na tretej slabike (alebo na penultime) štvorslabičného a viacslabičného slova. Súčinnosťou hlavného a vedľajšieho prízvuku vznikajú v slovenčine trochejské a daktylské stopy. Signalizovanie prízvučnosti je ťažko experimentálne uchopiteľné, je zložité a komplexné, a preto sa vymedzuje tzv. paradox prízvuku. Ide o taký jav, keď nositeľom prízvuku môže byť aj taká slabika, ktorej výraznosť vzhľadom na susedné prízvučné slabiky podľa fyzikálnych nálezov nie je signalizovaná (Kráľ, 1989). Aj napriek ťažkostiam experimentálnej uchopiteľnosti prízvuku bol tento jav laboratórne preskúmaný (Sabol – Zimmermann, 1994).

Pokiaľ prízvuk v niektorej časti výpovede zosilníme, hovoríme o dôraze. Dôraz je „výrazné melodicko-dynamické vyzdvihnutie niektorej časti výpovede. Vylučuje sa ním potenciálna alebo reálna možnosť inej interpretácie platnosti vypovedaného, než je to v zámere hovoriaceho.“ (Kráľ, 1989, s. 360). Sabol (1981) charakterizuje dôraz ako vetnú aktualizáciu prízvuku, ide o gramatizujúci prostriedok vety, ktorý súvisí s jej členením na tému a rému výpovede. Pokiaľ je dodržaný objektívny slovosled, dôrazové slovo stojí na konci komunikačnej jednotky. Čím viac je dôrazová časť vety posunutá na začiatok výpovede, tým je prehovor príznakovejší. Mistrík o dôraze hovorí vtedy, ak sa slovný prízvuk preniesie do roviny výpovede. Vetný dôraz sa realizuje na jednej slabike toho slova, ktoré chce expedient zdôrazniť (Mistrík, 1988).

Pokiaľ sa dôraz modifikuje, expresívne aktualizuje, mení sa na emfázu – citový dôraz. Emfáza (na rozdiel od prízvuku) sa nemusí vždy realizovať na prvej slabike slova. Na jej základe sa podčiarkuje vzťah medzi expedientom a percipientom (Sabol, 2006). Kráľ (1989) definuje emfázu ako extrémny dôraz. Slabika, na ktorej sa manifestuje emfáza, môže byť nápadne predĺžená (Sabol, 1981).

1.3 Tónová modulácia reči

„Hlasový register je prozodický jav, ktorý vzniká nasadením hlasu do istej výšky,“ (Sabol, 2006, s. 129). Jeho zmenu môžeme zaznamenať pri rôznych typoch

vložiek, parentéz a iných komentujúcich častí výpovede. Využíva sa ako štylizujúci činiteľ v súhre s inými prozodickými javmi (Sabol, 2006).

Melódia sa chápe ako tónové vlnenie slabík vetného úseku, ktoré je spôsobované zmenou výšky hlasu po sebe nasledujúcich nositeľov slabičnosti. Ide o najzaťaženejší prozodický jav v spisovnej slovenčine. Komunikačne najdôležitejšia je melódia koncového vetného úseku. Rozoznávame tri druhy melódie. Prvou je konkluzívna kadencia, teda taká melódia vetného úseku, ktorá je uspokojujúco uzavretá končiacou pauzou. Ide o klesavý priebeh melódie, ktorý je typický pre enunciatívne vety. Druhým typom melódie je antikadencia, teda stúpavá melódia, kde končiaci vetný úsek je neuspokojivo uzavretý. Je to melódia zisťovacích opytovacích viet. Ostatným typom melódie je semikadencia, ktorá naznačuje, že výpoveď ešte nie je skončená a expedient očakáva jej pokračovanie (Sabol, 2006). Melodický priebeh sa v slovenčine využíva na diferenciáciu rôznych modálnych typov viet. Základný a neutrálny melodický priebeh vety je klesavá melódia (Kráľ, 1989). Mistrík definuje melódiu ako „vlnenie hlasu, je to zmena výšky hlasu pri reči.“ (Mistrík, 1988, S. 36).

Pauza, dôraz a melódia sa zúčastňujú na intonačnej výstavbe vety (Kráľ, 1989). Tempo, rytmus, intenzita hlasu a hlasový register sa realizujú pri tvorení textu ako štylizujúce činitele. Prozodická sústava spisovnej slovenčiny, najmä emfáza, kvantita a melódia, umožňuje expedientom uplatniť aj subjektívnosť, expresívnu, citovú zaujatosť na výpovedi (Sabol, 1977). Suprasegmentálne javy silovej modulácie sú vo vzťahu vzájomnej inklúzie, taktiež aj suprasegmenty tónovej modulácie. Kvantita sa v spisovnej slovenčine primárne považuje za vlastnosť slabiky a prízvuk za vlastnosť slova. V spisovnej slovenčine platí nezlučiteľnosť voľnej kvantity a voľného prízvuku (Sabol, 2006).

2 Východoslovenské nárečia

2.1 Východoslovenské nárečia – geografické vymedzenie

Východoslovenské nárečia patria k dialektom, ktorých používatelia žijú na Spiši, Šariši, Above a Zemplíne. Ide o slovenské nárečia obyvateľov Prešovského a Košického kraja s výnimkou Gemera, pretože gemerské dialekty patria do skupiny stredoslovenských nárečí. V týchto krajoch sa vyskytujú aj oblasti rusínskych, goralských, maďarských i nemeckých nárečí. Okrajové polozenie východoslovenských dialektov s tým súvisiaci bezprostredný kontakt s poľskou, ukrajinskou a maďarskou oblasťou spôsobuje odlišnosť vývinu niektorých jazykových javov od ostatných slovenských nárečí (Mistrík, 1988).

Makroareál východoslovenských nárečí od stredoslovenského makroareálu delí hranica „vedená z priestoru Vysokých Tatier od prameňa Popradu k rozvodu oboch horných ramien Váhu a Hornádu, odtiaľ cez rozvodie Hrona a Hnilca k hornému toku Slanej, potom po obvode jej ľavého povodia k štátnym hraniciam.“ (Krajčovič, 1988, s. 277). Krajčovič (1988) delí východoslovenské nárečia na západný región východoslovenských nárečí a východný región východoslovenských nárečí. K západnému regiónu zaraďuje nárečia spišské, šarišské a abovské. K východnému regiónu patria dialekty zemplínske, užské a sotácke. Spomenutých šesť nárečí označuje ako základné areály, no popri nich vymedzuje ešte aj dva pomedzné areály, a to podtatranské a severošarišské. Štolc (1994) do západnej skupiny východoslovenských nárečí zaraďuje nárečia spišské, abovské a goralské. Šarišské a zemplínske nárečia zaraďuje do strednej skupiny východoslovenských nárečí a do východnej skupiny východoslovenských nárečí zahŕňa dialekty sotácke a užské. Mistrík (1988) delí východoslovenské nárečia na dve oblasti. Západnú – spišsko-šarišskú (abovskú, západospišskú, juhospišskú, juhovýchodospišskú, severošarišskú, a východosarišskú) a východnú – zemplínsku (sotácka časť a ďalšie).

Vzhľadom na to, že v našom výskume sa podrobnejšie zaoberáme šarišským, goralským a rusínskym dialektom, budeme tieto tri nárečia bližšie charakterizovať z geografického hľadiska.

2.1.1 Šarišské nárečie

Krajčovič chápe šarišský dialekt ako kontaktné nárečie. Na severe je v kontakte s pásmom rusínskych nárečí, na juhozápade s areálom spišského nárečia, na juhu s areálom abovského nárečia a na juhovýchode a východe s areálom zemplínskeho nárečia (Krajčovič, 1988). Šarišské nárečie zaraďuje do západného regiónu východoslovenských nárečí medzi základné areály. Okrem nich vymedzuje ešte aj pomedzné areály, ku ktorým zaraďuje nárečie podtatranské a severošarišské (Krajčovič, 1988). Šarišské nárečie vymedzuje „na severe svahmi východnej časti Nízkyh Beskýd, na západe oblúkom Levočských vrchov, na juhu severnou časťou Slanských vrchov a na východe pahorkatinou medzi Topľou a Ondavou. Do areálu patria lokality na okolí Sabinova, Bardejova, Giraltoviec a Prešova po Kysak.“ (Krajčovič, 1988, s. 281). Krajčovič (1988) šarišské nárečia ďalej rozdeľuje na tri rajóny – juhozápadný, stredný a severný. V juhozápadnom sa stretávajú javy šarišského a spišského nárečia. Centrálny rajón sa rozprestiera pozdĺž stredného toku Torysy s výbežkom ku Giraltovciam a severný rajón zaberá širšie okolie Bardejova s predĺžením na juh. Štolc (1994) zaraďuje šarišské nárečie do strednej skupiny východoslovenských nárečí. Šarišský dialekt ďalej delí na nárečie severného a stredného Šariša.

2.1.2 Goralské nárečie

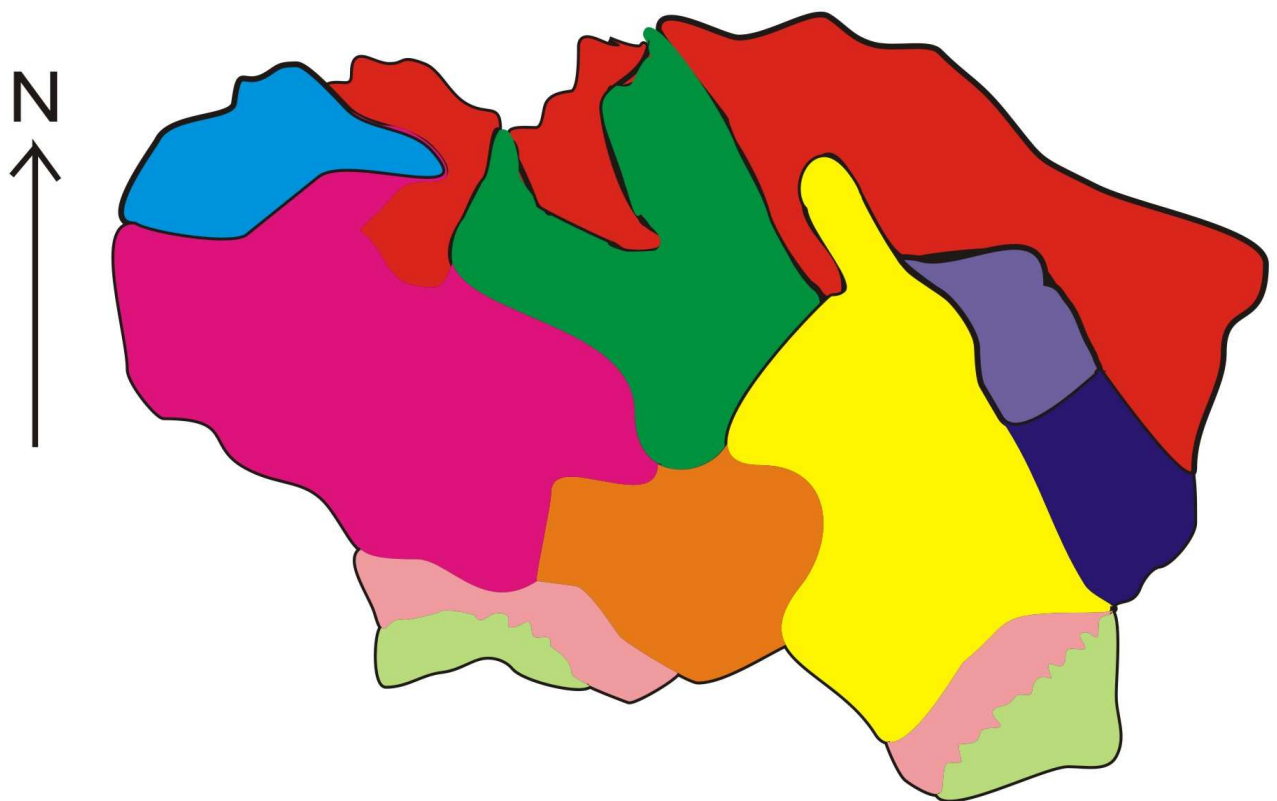
Štolc (1994) goralské nárečie na východnom Slovensku vymedzuje na severnom Spiši v okrese Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa a v severnej časti okresu Kežmarok v Javorine, Ždiari, Lendaku, Slovenskej Vsi, Krížovej Vsi a v Malom Slavkove. Na ostatnom území Slovenska o skúmanom nárečí hovorí na severnej Orave v okrese Námestovo v Oravskej Lesnej, Novoti, Veselom, Sihelnom, Rabči a Polhore, v okrese Trstená, v Hladovke a Suchej Hore. Goralské nárečie začleňuje k západnej skupine východoslovenských nárečí, a to aj napriek tomu, že časť používateľov tohto dialektu žije mimo územia východného Slovenska. Krajčovič (1988) goralské nárečie do členenia východoslovenských nárečí nezaraďuje, lebo nejde pôvodom o slovenský dialekt.

2.1.3 Rusínske nárečie

V minulosti sa slovenskí jazykovedci v dostatočnej miere rusínskemu nárečiu nevenovali, pretože bolo nesprávne považované za nárečie ukrajinské a rusínska národnostná menšina de jure neexistovala. Spolu s ňou oficiálne neexistoval ani rusínsky jazyk, a teda tejto problematike sa nevenovala pozornosť. Rusínsky jazyk bol podľa http://www.rusynacademy.sk/slovak/sl_jazyk.html [cit. 2012-03-25] oficiálne kodifikovaný 27. januára 1995. Samotnému aktu kodifikácie predchádzal dlhý prípravný proces, ktorý sa odštartoval 1. medzinárodným kongresom rusínskeho jazyka v Bardejovských Kúpeľoch v roku 1992. Rusíni boli dlhé storočia súčasťou rôznych politických celkov, v rámci ktorých sa usilovali vytvoriť svoj vlastný spisovný jazyk. Rusíni žijú na rozhraní dvoch veľkých jazykových areálov, a to východoslovenského a západoslovenského. Aj tento fakt mohol spôsobiť, že „nikdy v minulosti nemali svoj politický útvar – štát, a teda riešenie jazykovej otázky, ako základného predpokladu pre zachovanie vlastnej identity, bolo pre nich značne komplikované.“

http://www.rusynacademy.sk/slovak/sl_jazyk.html [cit. 2012-03-25]. Krajčovič (1988) ani Štolc (1994) o rusínskom dialekte nehovoria. Územie, ktoré obývajú Rusíni, vyznačujú ako oblasť ukrajinských nárečí. O oblasti rusínskych nárečí hovorí M. Blicha (1996). Teda rusínske nárečie môžeme geograficky vymedziť od východného cípu Beskydského predhoria, cez celé Bukovské vrchy, oblasť Laboreckej vrchoviny okrem jej krajného západu, severnú časť okresu Svidník a Ondavskej vrchoviny, západnú časť pohoria Busov, pokračujúc značnou časťou pohoria Čergov a končiac severnou časťou okresu Stará Ľubovňa a východnou časťou okresu Kežmarok. Areál rusínskeho nárečia obklopujú všetky východoslovenské dialekty okrem abovského.

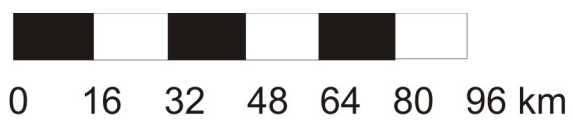
Územné členenie východoslovenských nárečí

Zdroj: Štolc, 1994

Jozef Bilský

Legenda:

1: 600 000

2.2 Východoslovenské nárečia – vývin, história

Do 18. storočia sa slovenčina stvárňovala len vo forme nárečí, pretože prvá spisovná slovenčina bola uzákonená až v tomto období. Slovenské dialekty sa vyvíjali zhruba do 16. storočia a odvtedy v nich neboli vykonané podstatnejšie zmeny. Praslovania prichádzali na naše územie vo viacerých prúdoch, čo spôsobilo rozvetvenie slovenských dialektov do troch základných skupín (západoslovenské, stredoslovenské a východoslovenské), ktoré je evidentné dodnes. Ďalšiu segmentáciu týchto troch základných nárečí spôsobilo administratívne rozdelenie Uhorska na španstvá, stolice a župy. Konečnú podobu slovenských nárečí ovplyvnili aj inoslovanské jazyky, ktorých používatelia na slovenskom území značné obdobie aktívne pôsobili. Ide o nemčinu, rumunčinu a maďarčinu (Mistrík, 1988).

Podľa Jána Stanislava sú východoslovenské nárečia užšie späté so západoslovenskými nárečiami ako so stredoslovenskými, pretože pôvodne tvorili jeden nárečový celok. Pôvod východoslovenských nárečí nebol zozáčiatku celkom jasný. Niektorí ich pokladali za poslovenčené poľské nárečia, ďalší sa poľsko-slovenské, iní za nárečia poľského pôvodu (Stanislav, 1956). No väčšina bádateľov s týmto názorom nesúhlasila a dnes pokladajú „východoslovenské nárečia za slovenské od pôvodu.“ (Stanislav, 1956, s. 251) Argumentuje tým, že „celý vývin východoslovenských nárečí sa inak konal zhodne s vývinom v ostatných slovenských nárečiach. Zmeny, ktoré sa vykonali na ostatnom slovenskom jazykovom území do konca XIII. stor., sú aj vo východoslovenských nárečiach, a naopak, zmeny, ktoré sa do konca XIII. stor. osobitne vykonali v poľštine, nie sú vo východnej slovenčine. Vo východnej slovenčine bývajú osamostatnené zjavy, ktoré sa zmenili po XIII. stor. na ostatnej väčšine slovenskej jazykovej oblasti (napr. strata mäkkých *s',z'*...), a nezmenili sa v poľštine, ale sa vyvinuli len v poľštine (napr. strata dlhých slabík, prízvuk na predposlednej slabike).“ (Stanislav, 1956, s. 251). Možno je, že tieto zmeny spôsobil vtedajší rozvoj východoslovenských miest a ich nadobudnutie štatútu slobodného kráľovského mesta. Nastal prudký rozvoj obchodu a intenzívny prevoz tovarov po obchodných cestách spájajúcich mestá na Šariši s územím dnešného Poľska. Intenzívnym stykom východoslovenských obchodníkov s Poliakmi sa mohla dostať do poľštiny strata dlhých slabík a prízvuk na penultime. Z toho istého dôvodu vo východoslovenských nárečiach neprebehli od XIII. storočia tie zmeny, ktoré sa realizovali na zvyšku Slovenska .

2.3 Východoslovenské nárečia – lingvistická charakteristika

Zvukovú rovinu východoslovenských nárečí charakterizujú nasledovné znaky. Prízvuk sa realizuje na penultime, pričom je výrazný a je sprevádzaný charakteristickou intonáciou (Mistrík, 1988). Podľa Jána Stanislava je prízvuk na penultime novší jav. Popisuje, že prízvuk na penultime vo východoslovenských dialeктоch vznikol takým istým spôsobom ako v poľštine, a to najprv sa realizoval na prvej slabike slova a neskôr sa premiestnil na miesto vedľajšieho prízvuku, pričom v stredoslovenských dialeктоch je na tejto slabike zvýšenie melódie (Stanislav, 1956). Na miestach pôvodných jerov sa najčastejšie vyskytuje *e*, zriedka iná samohláska: *oves*, *deska*, *ocec*, *viter*. Na miestach pôvodného nosového *ɛ* v pôvodných dlhých pozíciách sa nachádza *e* (*dzešec*, *šednuc*), v pôvodných dlhých pozíciách ho nahradila samohláska *a* (*častka*, *vjazac*). Na miestach dlhého *o* sa dnes vo východoslovenských dialeктоch realizuje hláska *u* (*muj*, *nuž*, *vus*, *kuň*). Východoslovenské dialekty nepoznajú slabičné *r*, *l*. Namiesto nich sa vo východoslovenských nárečiach spája *r*, *l* s vokálom (*slunko*, *kolbasa*, *kref*, *kark*, *šerco*), teda nie je slabikotvorným (Mistrík, 1988). Aj Ján Stanislav uvádza, že sa vyskytuje „sprievodná samohláska pri slabikotvornom *r*, *l*, napr.: pri *r*: *bardo* (=brdo), *tvardi* (=tvrďý), *verba*, *vierba* i *virba* (=vřba), *s'ercu* (=srdce), *serdečni* (=srdečný), *cherbet* (=chrbát);“ (Stanislav, 1956, s. 247) „Skupiny *ir*, *ri*, *or*, *ur*, za *r* sa vo východnej slovenčine uplatňujú len sekundárne vo výrazoch onomatopoického pôvodu: *brinkac*, *štringac*, *dirgnuc*, *forčec*, *smorkac*, *hurkot*.“ (Stanislav, 1956, s. 434) V týchto dialeктоch sa vyskytuje asibilácia (*dzeci*, *chodzic*, *cicho*). Pre tieto nárečia je taktiež charakteristický výskyt palatalizovaných sykaviiek (*šlepi*, *vešeli*). Z pôvodného *čš*, *ždž* vzniklo *šč*, *ždž* (*ešče*, *ščesce*, *dždža*). Východoslovenské nárečia nemajú vokály s príznakom kvantitatívnosti (*luka*, *brazda*) (Mistrík 1988). Pre východoslovenské dialekty je ďalej charakteristický úplný nedostatok dlhých slabík (*maľar*, *prišol*) (Buffa, 1953). Pretože absencia kvantity je pre východné Slovensko štruktúrne viazaná, chápe sa ako nadbytočný jav a uplatňuje sa náhodne a nedôsledne (Findra, 2005). Kvantita sa v nárečí nenachádza, no Ján Stanislav (1956) tvrdí, že niekedy východoslovenské nárečia mali dlhé samohlásky. Zdôvodňujeme to tým, že územie, na ktorom žijú používatelia šarišského nárečia, sa rozprestiera medzi východoslovenskými národmi a Poľskom, kde sa kvantita nenachádza, pretože „v poľštine prebehli aj značné zmeny, napr. strata kvantity.“ (Buffa, 1996, s. 135) Pre východoslovenské nárečia je

charakteristická veľká frekventovanosť vokálu *i*, stojaceho na miestach spisovného *ie* (*špivac*) a samohlásky *u* na miestach spisovného *ô*, *uo* (*muj*) (Buffa, 1953).

3 Metodológia výskumu

Pri spracovaní problematiky suprasegmentálnych javov vo východoslovenských nárečiach v snahe realizovať výskum v čo najobjektívnejšom meradle, vybrali sme si nárečia z troch rôznych častí východného Slovenska, a to rusínske, šarišské a goralské. Ďalším dôvodom, prečo skúmame práve tieto nárečia, je fakt, že sa navzájom najviac odlišujú v lexike, a teda predpokladáme rozdiely aj na ich zvukovej rovine. Abovské a zemplínske nárečie neskúmame z dôvodu relatívne vysokej podobnosti so šarišským nárečím, z rovnakého dôvodu sa nezaobráame ani nárečím sotáckym a užským, ktoré sa taktiež do veľkej miery podobajú dialektu rusínskemu, a teda ich výskum by bol z hľadiska ich vzájomnej komparácie irelevantný. Tretím dôvodom nášho výberu je skutočnosť, že pochádzame, vyrastali sme a žijeme na Hornom Šariši, kde sa prelína šariština s rusínčinou, takže sme so skúmanými nárečiami v neustálom kontakte. Navyše, náš výber podporuje aj geografická blízkosť Poľskej republiky, ktorej jazyk sa podobá goralčine. Postupne sme získavali autentické nahrávky živej hovorenej reči vopred vybraných východoslovenských dialektov. Pri nahrávaní sme použili klasický diktafón, aký používajú rozhlasoví redaktori pri svojej práci. Ak sa v jednej miestnosti zhromaždili všetci potenciálni expedienti a začali viesť medzi sebou dialóg v pohodovej rodinnej atmosfére, teda v prirodzenom rečovom prostredí, ktorý je dôležitý pre neskreslený jazykový prejav, zapli sme spomenutý nahrávací prístroj. Šarištinu sme nahrávali priamo v centre Horného Šariša – v Bardejove. Goralčinu sme získali z obce Lendak a nahrávka rusínskeho nárečia pochádza zo Sniny a z obce Roztoky. Nahrávky netvoria jeden celok na jednom zázname, skladajú sa z čiastkových nahrávok, ktoré sme uviedli v tabuľke č. 1. Fonetická transkripcia a jej následná analýza je uvedená po sformulovaní hypotézy.

4 Hypotéza

Predpokladáme, že vo východoslovenských nárečiach bude absentovať kvantita a slabikotvorné *r*, *l*. Prízvuk sa bude realizovať na penultime. Keďže naši respondenti nemajú poučené jazykové vedomie, predpokladáme, že pauza bude niekedy na

nesprávnych miestach a melódia tiež nemusí byť vždy realizovaná správne. Dôraz, predpokladáme, že bude v jadre výpovede, pretože každý hovoriaci zdôrazňuje práve tú časť svojej výpovede, ktorú chce, aby ju jeho percipient neprepočul, teda rému. Je potrebné poznamenať, že slovosled bude v mnohých prípadoch subjektívny, keďže ide o spontánny hovorový prejav, a teda jadro výpovede môže stáť v iniciálovej pozícii vety, tak, ako to býva v hovorených komunikátoch subjektívneho štýlu. Uvedené hypotézy sa pokúsime po analýze pretranskribovaných zvukových nahrávok potvrdiť alebo vyvrátiť.

5 Analýza

Pri analýze sme si zvolili nasledovný postup. Samotnému rozboru predchádza zvukový prepis nahrávok z každého skúmaného nárečia vo fonetickej transkripcii, realizovaný v súlade so znakmi fonetickej transkripcii, ktoré sú uvedené v Kultúre hovoreného prejavu^{*}. Pri prepise zvukových nahrávok expedientov analyzujeme suprasegmentálne javy nárečí, pretože ide o také javy, ktoré majú aj fonologickú funkciu, teda svojím pôsobením zasahujú do významu. Kvantita má fonologicko-dištingtívnu funkciu, pauza a prízvuk fonologicko-delimitačnú, dôraz je nositeľom fonologicko-distributívnej funkcie a melódia fonologicko-diferenciačnej. Zvlášť sa zameriame na kvantitu a prízvuk, pretože predpokladáme, že práve tieto dva javy sa vo východoslovenských nárečiach najviac odlišujú od spisovnej slovenčiny a zo „všetkých suprasegmentálnych javov sa na zvukovej charakteristike slova najviac zúčastňuje kvantita a prízvuk. Z ich súhry a protihry v mnohom vyrastajú základné prozodické znaky spisovnej slovenčiny.“ (Sabol, 1981, s. 148) Chceli by sme poukázať na zhody a odlišnosti prozodických javov medzi skúmanými dialektmi, prípadne poukázať na ďalšie zistené odchýlky a pokúsime sa hľadať väzby a závislosti medzi jednotlivými prozodickými javmi.

¹ V transkripcii uvádzame aj odlišné znaky ako vo vyššie spomenutej publikácii, a to kvôli technickým možnostiam programu Microsoft Word. Vysvetlenie jednotlivých znakov ponúkame aj v *zozname skratiek a značiek*.

5.1 Fonetická transkripcia šarišského nárečia

Y: [jag_´ja_ju_na´sai3im_´sam ↓ // ´l,em_´višku →/ ´naš ↑ // ´višku ↓ // ´a →/
´ja_pririx´tujem →// ´ja_za´pal,im_pririx´tujem →/ ´vieß →/ a´´zaš_pri´meram →/
a_´potom_už_´riadn,e_še_´´zavari ↓ // nor´mal,ne_a_ho´tovo ↓ //]

X: [´lebo_´ked_už_´budu_´dvere_i_´toto →/´ta_už_´možem_bi´cigel,_´dones_tu→/
´n,e ↑ // uš_´potom ↓ // a_´potom_už_´možem_´tu_netre´nova3_a_´tak ↓ //
už_´začn,em_natre´nova3_na_bi´cigl,u_´lebo_´to::→/´´mušim→/´ta_´ja_n,e´možem_
´doma_ta_´ja_l,en_´doma→/´furd_l,en_´ono→/´Ta´a_to´mušim_natre´nova3_bo_´jak_
som_´bula_tam_v_n,emoc´n,ici→/ ´tag_mi_´tiž_na_´ten_bi´cigl,ik ↓ //
´no_ta_´ja_n,enaca´hala_´´n,ič →/ ´ta_som_še_d,i´vila →/´to_n,en,i_´´možne_´toto↓//]

Y: [´sraŋda_n,e →/ ´al,e_´laci→/´daco_zna_´´dobre_ko´l,era_roz´mišl,ac→/
že_´jag_´ja_še →/ dos´tan,em_do_´nuka_do_ga´ražu→/ ´n,e ↑/ ´3e_´3vere ↓ //]

Z: [´ta_ked_je_´staūbar →/´ta →//]

Y: [´heī ↓ //]

X: [´jo::ī →/ šag_´un_je_´staūbar→/´heī →//]

Y: [´´3e_´3vere ↓ // ´3e_´mace_´3vere ↓ // ´´3e ↑ // ´´jake_´3vere ↓ // do_ga´ražu_
´3vere ↓ // a_´ja_hu´torim →/´no_ta_´jak ↓ // ´šak_´tu_ces_piv´n,icu_a_´cez_ob´laček ↓
//]

X: [ces_piv´n,icu →/ ´xaha:: ↓ //]

Y: [a_´teraz_´ja_mam_´totu_´bl,axu →/ ´jednu_ot´xil,im →/a_´krašn,e_´mam_ten_
´rebrík →/ co_´mam_na_o´nim →/´no_a_´sebe_´i3em_´šumn,e_´dolu_do_piv´n,ici →/
´hore_´dolu_´ked_mi_´treba →// ´znaš→/ bo_´mušiš ↓ // še_´n,eda ↓ // ´z_jedneī
´strani_zva´rovac →/ ´naš →/ked_´treba →/i_po´zerac_že_´jak ↓ // ´raz_´treba_
´´zvoŋka →/ a_´teras_še_po´sun,e →/ ta_´muši_iz_´´nazat →/ ´s_teī_´strani→/
´nazad_zaš ↓// to_´tak →/ ho´vorim_´to_na_mili´´meter_´muši_buc ↓// jed´naka_
´´viška →/ ´šicko_to ↓// ´no →/ ten_´verx_som_´meral_tam →/ ´heī →/ ´ešči_me
_´z_vodu →/ ´s_totu →/´gumu_va´žil,i →/ a_´šicko_´še3i_heī →/´jako →/ ´tote →/
po´vodne ↓// ´a_si_´prestaū →/ ´co_to_za_´švin,a_´Ta´tote_robot´n,ici_´Tr´´co_´´to_
za_spol,a_hlivosc ↓// ta_´teras_´trimal_´taī_jak_´jo_´žinjo_zna →/ ´n,e ↑/ ´no ↓//
a_´teraz_´ja_´l,al_´vodu →/ a_ho´torim_´jag_´jag →/´tak →/ ta_´un_´dal_´celkom_
ha´d,icu_´he::d_už_n,e´i3e →/ ´no_´ja_´´tiš_tak ↓// ce_n,epo´raži_tu_´ešče →/
i_i_i_i_´tak_som_naz´načil →/ i_´ja_zo_´šini_das_´´tel,o_som_od´rezal →/

si_`prectaũ ↓// zo_`šini ↓// `no_a_`potom_som_`mušel_na`vari3_`nazat ↓// `no ↓
`nazad_na_`šinu_na`varit, →/ `al,e::_`co_`ešči_na`varic_to_`n,e →/`al,e_som_
`mušel_`ešči_ju →/ po`siln,ic ↓// `z_druheĩ_`strani_`zaš_som_`daval →/
zosil`n,en,e_`bo::_`jag_je_`spojiũ →/ to_`ono_še_`zavari →/ `al,e_to_`n,e_je_`ono ↓//
`i_ked_`ma_`tlag_`dolu_samo`zreĩme →/ heĩ →/ `tam →/ `šina →/ al,e_`ešči_som_
`dal_na_`štredek →/ `za_`žel,eza_som_`zavaril_ →/ `žeby_to_`bulo_`pevne →/
bo_`to_je_`jako::_`strop ↓//]

X: [`al,e_mo`nika_n,e`bula_tu_`z_jarom ↑ // n,e`bul,i_`tu ↑ //]

Y: [`on,i_`bu::l,i_`tu_to_`jaro_mi_`tote_`3vere →/ po`3vihnul ↓//]

X: [a`ha →/ ta_`bul,i_tu_`heĩ →//]

Y: [`al,e_to_`l,em_`peĩ3_mi`nuti ↓// `bul,i_tu →/ ta_`potom_mo`nika_`jaro_`tote_
`3vere_me_tam →// `no:: →/ po`dvihnul_a_`ja_tam_`tote_`hački →/ `takoĩ_som_
zao`načel_a_`uš ↓// to_`ped,_mi`nuti_`bulo_ro`boti ↓// `tel,o ↓// i_`z_jožim_me_`tiž_
vi`n,ešl,i_`dvere →/ `tiš_`ped,_`minud_`bulo ↓// `heĩ ↓// `tiš ↓// `no_`un_`n,eznal_že_
`co_to_`jak ↓// a_`teraz_že_`jak_`co →/ `tam_`dal,i_`3vere →/ ja_ob`racil_ix_`tak →/
ho`tova_už_n,e`možeš_`pohnuć ↓// `jak_`teras_poĩ`d,et,e →/ `jak_poĩ`d,et,e →//
`skakac_tu ↓// a_`ja_še_`zobral →/ a_`rovno_`po::_`3verox →/ `ta_`šak_`co_še_im_
`stan,e ↓//]

X: [`un_še_`bo::ji_o_`sebe_`jak ↓//]

Y: [`a_`ja_`ro::vno_po_`3verox_ →/ `un_l,em_`patrel_`oči_viva`l,oval →/ no_`ja_
sebe_`šl,apem_no_`preco_n,e →/ no_`šicko_je_prixi`cene →/ prišrubo`vane_ta_`tam_
še_`n,i`3_n,epo`kaži ↓//]

X: [`un_še_`tag_`boji_o_`sebe_že_to_`daco →// `o::x_`ta_to ↓// `teras_`tag_mi_`bulo_
`šmišno_`jak_sce_`prišl,i_z_mixa`l,ove3_heĩ →//`no →/ a_`un_`dakoĩ →/ `taĩ_jak_
kebi_`un_`riã3il_heĩ →/ `dakoĩ_`t,ep →/ `tlak_`sebe_`meral. ↓// ^{Tr}`da_`koĩ_`al,e_
`dakoĩ_jak_sce_`prišl,i ↓//]

Z: [zme_`bul,i_v_mixa`l,oũcoγ_`hn,eška ↓//]

Y: [`heĩ ↓//]

X: [`ešči_`ši_n,ehu`torel_že_`jag_`bulo ↓// `bo_`ši_`spal_ta →//]

Y: [`no →/ `bulo_`l,u3i_na_ciŋ`turu ↑ //]

Z: [`no →/ `bulo →/na_ciŋ`turu_`heĩ ↓//]

X: [`vel,ki_tam_`ciŋtir →/ `n,e ↑ //]

Z: ['no_tam_barz_vel,ki_cin_tir →/ 'bu::lo →/ xo'3il,i_1,u3e. ↓// parko'visko →//]

Y: ['no_ta_jag_na_tim_mestkim.↓// 'toto_tu_a_ha →/ 'tu_je_bl,isko →/ ta_to →/ 'cala_ku'pel,na_u_1,ica →/ i_tu_šicko_sta3i →/tote_mlade ↓// 'pu::lno_tam_mladi ↓// 'a_som_išol_ja →/'n,e →/ a_tote_3if'čata_tag_mi →/'al,e_aj_xlapci_tiš→/ Ta'poxval,eni_ježiš_kristus_poxval,eni_ježiš_kristus_↓//]

X: ['vel,o_mladi_xo3i ↓//]

Y: ['a_f_kos'cel,e_še_švi_cilo →/ 'čiže_tam_nacvičo_val,i_vieš ↓//]

X: [a'ha →/'hej_hej ↓//]

Z: [selezi='an,i_tam_nacvičuju ↓//]

X: [selezi='an,i_on,i_furt_nacvičuju →/'hej_tam ↓//]

Y: ['no →/ ta_šumn,e →/ Ta'poxval,eni_ježiš_kristus_↓// Ta'na_veki_amen →// hu'torim →/ ta_čo →/'mace_fa'nu_za'bavu →/ 'pekn,e'n,e ↑// 'tag_bi_malo_bic_každi_3en, →/ 'n,e ↑//_každi''3en,_takto_osvie'tene →/ n,e ↑//]

X: ['tu_je_pekn,e_i_toto_lebo_je::_rovne →/]

Y: ['hej_hej_ro'vina ↓//]

X: [a_tam_ta_to →// za'1,ate →/ bo_tam_zez''vodu_tam_coška_jag_pa3e'dišč →/ ta_coška_tam_za'1,ate_hrobi_tam_coška_ja'n,eznam ↓//]

Z: ['3e:: →//]

X: [no_tam_hore_na_mestkim ↓//]

Z: ['no_ta_to'n,eznam ↓//]

X: [Ta'ta'ti_ši_po'vedal_že_tota_pove'dala_že_ono_↓// že_truni_tam_ve'vo3e_su_↓//]

Y: [no_može_bic ↓//]

X: [bo_kope3_je →/ 'hej_a_tota_šicka_voda_i3e::_dolu →/ 'zverxu →/ 'a_že_truni_ve'vo3e_su ↓//]

Y: ['hej_hej_hej_hej ↓// 'može_bic ↓//]

X: [že_za'1,ate ↓//]

Z: ['ta_bo_hn,eška_rano →/ 'jag_zme_išl,i →/ to_bulo_tag_ošem_ho3in →/ ta_1,em_das'tri_mo'tore_tam_bul,i →/ a_jag_zme_išl,i_nazad_na_obit →/ 'xo::ŭ →/ 'ta_už_mo'tore_fša3i_1,u3i_pulno →/ 'už_n,e'bulo_ka3i_prejšc ↓//]

X: [no_fčera_som_dajag_an,i_n,evi'3ela_1,u3i_↓// 'an,i_na_mapke_žebi_išl,i_zez_onix ↓// 'ta_to_každi_na_mo'toru_uš_xo3i ↓//]

Y: [no_''he::i →//]

Z: ['al,e_co_ 'ja_som_ 'ziscil →/ f_ko_šicox →// 'tam_na_ 'mapke_ 'xo3a_ 'buc →//
štu'dent,i_ abo_ 'mladeš_ 'cala →/ bo_ 'maju_polo_ 'vični →/ 'abo_ doxo_>cove ↓//]

X: ['hej_no_tak_doxo_>cove →//]

Z: [bo_ 'maju_za_ 'darmo →/ 'abo_da_ 'jake_tam_polo_ 'vični. ↓// 'al,e::_ 'f_tom_
produk_ 'tivnom_ 'veku_pracu_ 'juci →// to_n,e_ 'idu_ 'n,ikto ↓//]

Y: [na_ 'aúce ↓//]

Z: ['1,em_na_ 'aúce ↓// 'ai_ked_f_ko_šicox_je_ 'dos_ 'problem →/ ''najme →/
's_tim_parko_ 'van,im →/ a_ 'ja_še_dos_ču_ 'dujem_že_koši_čan,i_ 'sebe_ku_ 'puju_ 'take_
''vel,ke_mo_ 'tore ↓// 'buc_tote_okta_ 'vi=e →/ 'abo_ke3_ okta_ 'vi=e →/ ta_ 'ešči_ 'dobre
↓// 'al,e_kec_ 'sebe_ku_ 'puju_do_ 'mesta ↓/ 'tote_ 'vel,ke_tere_ 'n,aki →/ beem_ 'večka →/
no_ 'naco_ im_ 'toto_po_ 'mesce ↓//]

Y: [ber_ '1,ingo ↓//]

Z: [co_ 'tam_še_bo_ 'juje_o_ 'každi_mili_ 'meter_parko_ 'van,a →// 'hej →//]

X: ['mam_ 'dac_ 'toto_do_ 'šmecox ↑//]

Y: ['tam_ 'toten_ 'saček_i_ 'toto_do_ 'sačku ↓//]

X: ['tu ↑//]

Y: ['n,e_ 'n,e →/ 'do::lu ↓//]

X: [a_ 'ha →/ 'tu_hej ↑//]

Y: ['hej →/ 'tam_3e_ 'saček ↓//]

X: [koši_čan,i_ fra_ 'jere →/ ta_fra_ 'jerox_ 'xcu_ 'robi3_ 'može →//]

Y: [na_ 'bert,e_si_ o_ 'neho →//]

X: ['ešt,e_ 'ci::_ 'ono →/ 'hej ↑// 'bo_zme_ 'xcel,i_ 'kupi3_ 'hrozno →/ no_n,e_ 'bulo ↓//
n,e_ 'bulo_ 'n,ig3e ↓//]

Y: ['ja_som_ 'n,eška_ 'kupil_ 'toto_ 'hrozno ↓//]

X: ['hn,eška ↑// a_ '3e ↓//]

Y: ['hn,eška →/ no_ 'bilej ↓//]

X: ['a_už_n,e_ 'bulo →/ ta_ ''jag_je_to_ 'možne ↓//]

Y: ['1,em_čer_ 'vene_ 'bulo ↑// čer_ 'vene_je_ 'drahe ↓//]

Z: [no_ 'bulo_ 'v_bilej →/ 'al,e_po_ 'kel,o →/ po_ pei_ '3ešat_ 'korun ↑//]

X: ['drahe_ 'bulo_jak_ 'fras ↓//]

Y: ['toto_''n,e:: →/ 'toto_`bulo_1,en_''ta::kto_po →// 'lacne_`hrozno→/'no↓//
'jedno_`eu`ro_i_`dake_`drobne↓/ šak_`3eška_`tu_je_1,istek↓//]

X: [ta_`potom_`drahe_`co_zme_`prave_ku`kal,i →/ n,e ↑ / to_`take_`drahe_`bulo ↓//]

Z: [`heĩ →/ `tamto_po_`peĩ`3ešat_`korun_`bulo ↓//]

X: [po_`peĩ`3ešat_`korun_`bulo ↓//]

Y: [no_`čer`vene ↓// `čer`vene ↓// `al,e_`bile_`bulo_`šes`nastka →/ `heĩ →/a_`pet`nastka
↓// a_`v_`bileĩ_`bulo_`'lacne ↓//]

Z: [ta_`v_`bileĩ_už_an,i_n,e`bulo_`potom ↓// vipre`dal,i ↓//]

X: [n,e`bulo_`potom ↓// vipre`dal,i ↓//]

Y: [a`ha:: →//]

X: [vipre`dal,i_uš_kim_`mi_zme_`toto ↓//]

Y: [^{Ta}može_bi3_`može_bi3_`heĩ_`heĩ_`heĩ ↓//]

X: ['toto_`čer`vene →/ a_`drahe_`bulo_`jag_`ono ↓//]

Y: [`čer`vene_je_`dra::he:: →/ ta_`3e:: →/]

X: ['ta_zme_n,ekupo`val,i →/ 'no_a_v_hiper`nove_n,e`bulo_`''absolutn,e_`žiadne_`hrozno_v_hiper`noveĩ. ↓//]

Y: ['ta_bo_`hrozno_`lacne →/ ta_1,u3e →//]

X: [`žiadne_`hrozno_n,e`bulo ↓//]

Y: ['no ↓/ `bila ↓ / a`ha ↓//]

X: [šag_n,emu`šice_`kukac ↓//]

Y: ['no:: →/ al,e_`tak_še_`pozrem →/ že_`kel,o ↓// 'toto_`v_`bileĩ→/ `heĩ ↑ //]

X: [i_`šl,iũki →/ `heĩ ↑ //]

Y: ['no ↓/ `bila→ // 'no → / `tuna ↓// `ol,eĩ_to_je_`ono ↓// `hrozno_aŋ`gl,icka_`sla`n,ina →/ som_`kupil_`faĩnu →/ `doras_ci_u`kažem ↓// `ol,eĩ →// sto`love_`hrozno
↓// `jedna_sed,em`d,ešiat_`e::ĩ_ko`l,era →/ ta_`tota_me_`po`radn,e_ob`lafla ↓//]

Z: [`ol,em →/ `možem_o`patrec ↑ //]

Y: [pet`nastku_som_`dal →/ no_`šl,ag_bi_ju_`trafil_`ešči ↓// `ja::ĩ →/ `he::ĩ_`zaš_`vaha_`vel,o ↓//]

X: [al,e_`va::ha →//]

Y: [`dobre_`dobre →/ bo_`vaha ↓//]

X: [`dobre →/ bo_`to_`ma_`veceĩ_jak_`kilo →/ `šak_to_`pulno_tu_`teho ↓//]

Y: ['tam_ 'piše_ 'cenu →/ že_ 'kel,o_ 'cena ↓//]

X: [bo_ 'to_ uš_ ko_ 'n, ečna_ 'suma ↓// bo_ 'to_ 'vel,o_ 'teho_ 'jest_ tu ↓//]

Y: ['tam_ 'bulo_ das_ 'kilo_ i_ 'pul ↓//]

X: [to_ 'vecei_ jag_ 'ono →/ 'bo::_ to_ 'vel,o ↓//]

X: ['vahu_ 'kukař ↓//]

Z: ['ta_ po:: →/ 'eũro_ sed,em_ 'd,esiat ↓/ 'kilo ↓//]

X: ['to_ 'cele_ asi →/ cel_ 'kove_ 'toto ↓// 'al,e_ ta_ to_ 'kila_ tam_ 'muři_ bic ↓// ko_ 'n, ečna ↓//]

Y: ['no_ 'ono_ 'pipn,e →/]

Z: ['mace_ tu_ 'ten →//]

Y: ['ne:: →/ 'uš_ som_ ho_ vi_ 'rucil ↓// 'naiřem_ ho ↓// 'ked_ som_ 'n, evřal_ do_ 'teho ↓//]

X: [po_ 'kel,o ↑// 'ta_ že_ i_ ko_ 'n, ečna_ je:: →//]

Y: ['eũro_ řez_ 'řeřat ↓// 'al,e_ 'toto_ řer_ 'vene →/ 'eři_ 'drakře ↓//]

X: ['al,e_ 'mi_ ku_ 'kal,i_ 'tam_ ři:: →/]

Y: [uř_ 'řtupa ↓// to_ 'ja_ pri_ 'n, eřem_ na_ 'řtredu_ 'hrozno_ po_ 'řeřec_ 'korun ↓//]

X: ['ta_ ked_ po_ 'řeřec_ 'korun →/ ta_ 'kupce_ 'pulno ↓// bo_ 'mi_ z_ jo_ řiřkom_ naras ↓//
^{Ta} 'un_ tri_ 'kila_ 'poři →/ ^{Ta} 'ja_ tri_ 'kila →/ mi_ 'tel,o_ 'hrozna →/]

5.1.1 Analýza řariřského nářečia

V transkripcii zvukovũch nahrãvok sme kvantitu nezaznamenali, kvantita sa vyskytuje jedine v expresívnej funkcii 'o::x_'; 'ro::vno; 'bo::ji; 'po::. V řariřtine sa diftong monoftongizuje 'mořem; , 'dones; 'n,e; 'moře; 'vecei; 'tiř; 'tote, ale pokiaľ to narũša vũznam, diftong sa zachovãva. Pri prepise nahrãvok sme zaznamenali slovo 'riařil vo vũzname řoferoval a slovo vřeř. Ak by expedient X povedal 'rařil, znamenalo by to, že chcel niekomu poradiť, alebo radil stupne rũchlosti pri vedení motorovũho vozidla. Ak by bolo povedané 'veř, znamenalo by to zober, vezmi si. Treba poznamenať, že v řariřtine lexéma vřeř nie je frekventovaná, řastejšie sa v tomto vũzname pouřiãva vũraz znař, a teda k podobnému prelínaniu ako v prípade 'riařil a 'rařil, nedochãdza. Podobnũ prípad ako vřeř máme aj 'řiãadne a 'řjedna_ sed,em_ 'd,esiat, len v tomto prípadne ide o nárečovũ ekvivalenty vũrazu n,i_ 'jake, a řiřem_ 'řeřat. Uvedenũ prípady sa skôr vyskytujú u mladšej generãcie, ktorá uř nemá řisto nárečovũ prejav, ale v dôsledku intenzívnejšieho kontaktu so spisovnũm jazykom

do dialektu oveľa častejšie včleňuje aj spisovné výrazy. Kvantita sa v šarišskom dialekte nevyskytuje. Jej výskyt sa takmer výlučne redukuje na využitie v expresívnej funkcii. Dlhým nositeľom slabičnosti je v ojedinelých prípadoch diftong.

Pauza sa realizuje v súlade s ortoepickou normou súčasnej spisovnej slovenčiny, a to predovšetkým na konci vety/výpovede. V kratších súvetiach sa niekedy realizuje buď nesprávne, a to za spojku *na_bi'cigl,u_ 'lebo_ 'to:: / ' 'mušim*, alebo sa významová pauza nerealizuje vôbec *'ja_za'pal,im_prix'tujem; hore_ 'dolu_ 'ked_mi_ 'treba*. Teda expedienti nerealizujú pauzu v súlade so syntaktickým členením vety, realizujú ju pri nevyhnutnosti nádychu. To však neznamená, že významové pauzy v nárečí chýbajú *zme_ 'xcel,i_ 'kupi3_ 'hrozno →/ no_n,e' 'bulo; 'hrozno_ 'lacne →/ ta_ 'l,u3e*. Pred pauzou stojí 44 % slabík s kvantitou v expresívnej funkcii. Môže to byť spôsobené tým, že expedient pri vopred nepremyslenej výpovedi slabiku umelo predlžuje kvantitou, ale aj krátkou pauzou *'ta_po:: →/; ' 'ja::i →/*. Expresívnou kvantitou sa môže slovo aj zdôrazňovať. Keďže réma v objektívnom slovoslede stojí na konci výpovednej jednotky, tak značné množstvo slabík s expresívnou funkciou stojí pred pauzou väčšinou na konci výpovede ['n,e_ 'n,e →/ 'do::lu ↓//].

Ďalším relevantným suprasegmentom z časovej modulácie artikulačného prúdu pre náš výskum je tempo reči. Ak je retardačné tempo a zároveň ide o jadro výpovede, prízvuk je výraznejší, frekventovanejší a môže prechádzať do dôrazu *Tr''co_ 'to_za_ 'spol,a'hlivosc; Tr''da'koš*. Naopak, ak sa realizuje akceleračné tempo, prízvuk je menej frekventovaný a má tendenciu realizovať sa na prvej slabike slova *Ta'poxval,eni_ 'ježiš_kristus ↓// Ta'na_ 'veki_ 'amen*. Tento jav môže byť spôsobený tým, že pri tomto tempe reči expedient chce za čo najkratší časový limit vypovedať nielen jednotlivé slová, ale spolu so slovami aj prízvuky. Môžeme to vysvetľovať aj faktom, že pri uvedenom pozdrave ide o rutinné osvojenie si zvukovej realizácie toho spojenia. Pri akceleračnom tempe absentuje významová pauza v súvetí *Ta'ta_ 'ti_ši_ 'po_ 'vedal_že_ 'tota_ 'pove_ 'dala_že_ 'ono*.

Ako sme vyššie načrtli, s tempom reči súvisí aj prízvuk. V našom výskume sme zistili, že 185 zo 197 prízvukovaných slabík na trojslabičných a viacslabičných slovách je na penultime, čo zodpovedá 94 % zo všetkých prízvukovaných slabík. Zvyšných šesť percent sme zaznamenali na prvej slabike. Na základe nášho výskumu vyvodzujeme záver, že prízvuk sa v šarišskom dialekte realizuje dominantne na predposlednej slabike a považujeme tento jav za charakteristický fonologický znak šarišského nárečia.

Realizovanie prízvuku na inom mieste v rámci slova považujeme za nepravidelný a náhodný jav. Územie šarišského nárečia sa rozprestiera medzi rusínskym nárečím a goralským, v ktorých sa prízvuk realizuje taktiež na penultime. Zistené odchýlky sa pokúsime zdôvodniť nasledovne. Ak sa dôraz realizuje v primeranom tempe, prízvuk sa nemusí realizovať na penultime, ale sa presúva na prvú slabiku slova, resp. na predložku pred dvojslabičným a viacslabičným slovom *‘zavaril; ‘za_žel,eza*, pretože dôrazové slovo najčastejšie predstavuje rému, ktorú expedient chce čo najzreteľnejšie artikulovať, a preto jej dáva „zreteľnú“ podobu prostredníctvom správnej realizácie prozodických vlastností. Prízvuk na poslednej slabike sa realizoval na jednom zámene *na_o_nim* →/. To považujeme za náhodu, no viackrát sme zaznamenali prízvuk na poslednej slabike na lexéme *a_ha*. Túto realizáciu prízvuku považujeme za systémovú. Myslíme si, že v tomto prípade ide o tendenciu neprízvukovať prvú slabiku. Pretože dnes sa v neformálnej komunikácii (písomnej aj ústnej) výrazne preferuje skracovanie často frekventovaných slov, napr. „dobrý“ (namiesto dobrý deň), dokonca už aj „brý“, *jj* (namiesto áno) atď. Keďže sa prízvuk v slove *a_ha* presúva z prvej na poslednú slabiku, vyslovujeme názor, že v budúcnosti sa bude používať *‘ha* namiesto *a_ha*. Ak sa vyslovuje *a_ha* v tejto podobe, ide o vyjadrenie prekvapenia. Napr. [*a_ha* →/ *‘tak_sa_‘veci_‘maju*: ↓//]. Keby sme chceli na niečo priamo poukázať, prízvuk by sa realizoval na prvej slabike. Napr. [*‘aha* →/ *‘to_je_‘jano* ↓//]. Enklitiky a proklitiky sú, v zhode so spisovným jazykom, neprízvučné *uš_‘stupa; i_‘šl,iški; no_‘fčera_som_‘dajag*, prípadná odchýlka je náhodná.

Vo fonetickej transkripcii sme zaznamenali všetky tri typy melódie *to_‘veceř_jag_‘ono* →/ *‘bo::_to_‘vel,o* ↓//; *‘mořem_o_‘patrec* ↑//. Melódia sa realizuje zväčša podľa ortoepickej normy, no nachádzame aj odchýlky *po_‘kel,o* ↑//, ale v tomto prípade sa význam výpovede nediferencuje. Koniec repliky je niekedy ukončený neuspokojivo *mi_‘tel,o_‘hrozna* →//]; *al,e_‘va::ha* →//]; *na_‘bert,e_si_o_‘neho* →//]. Súvisí to s nepripravenosťou jazykového prejavu, no v malej miere to narúša komunikáciu. Percipient zostáva v auditívnom napätí, pretože očakáva pokračovanie výpovede, čím môže nastať moment sklamaní. Naopak, zaznamenali sme aj významovú pauzu realizovanú konkluzívnou kadenciou *sed,em_‘d,esřat* ↓/ *‘kilo* ↓//; *‘no* ↓/ *‘bila* ↓. Takto predčasne uspokojivo ukončená výpoveď môže na istý moment odvrátiť pozornosť percipienta, čím percipient nemusí zachytiť časť výpovede. Spomaľuje to komunikáciu, expedient je niekedy v dôsledku tohto javu nútený svoju repliku zopakovať. Pri analýze šarišského dialektu sme si uvedomili aj to, že sa v tomto

nárečí nevyskytuje slabikotvorné r, l *pulno* *zverxu*; *verx* a staroslovienske „ɾ“ sa zmenilo na „-ek“ *saček*; *l, istek*, teda tak, ako v poľštine a češtine, kým v spisovnej slovenčine sa „ɾ“ pretransformovalo na „-ok“ (prednáška, doc. Sokolová, 2010).

5.2 Fonetická transkripcia goralského nárečia

X: [*ti_ma''vid,iš* ↑ // *co_mi_pševl,i kal,i* ↑ // *ja_če_n,ero'zumiem* ↓// *co_gadas* ↓//]

Y: [*buʒe_dva''tižn,e* ↓//]

X: [*a'ha:* →// *no::''teraz_je_čisüo_čauē_juž''dobže* ↓// *a_to_ked_ja''spoüu_*
vo_lala →// ^{Ta}*to_''kedi_mi_špoüu_ga'dal,i* ↑// *což_''maü_''tiš_''takoŋ_kocko'vanon* →//]

Y: [*pšet_''tyžn,em* ↑ // ^{Ta}*pžet_''tyžn,em_mi_gadal,i* ↓//]

X: [*pšet_''tyžn,em* ↑ //]

Y: [*n,e'viesta_''teraz_''na_mn,e_n,epšon'taüa* → / *an,i_''n,ic_neona'cela* →//
l,ebo_čvartek_štatne_švien'to_tu_biuo ↓//]

X: [*ja::i_''to_ona* →// *ona_''min,i_ve_''cvortek* ↑ //]

Y: [*he::i_''he_i_''he_i* ↓//]

X: [*jaki_mas_''zvien'di_''vüosi* →// *dlugi* →//]

Y: [*no* ↓// *ti_ši_i_lai'go_opek'n,eüa_po_čuva'i* ↓//]

X: [^{Ta}*a::i_''3e_ja_č'o_si* ↓// *ja_an,i_''n,en,i_po'žadn,e_namal,o'vana_an,i_''n,ic* ↓//
kuka'i ↓// *an,i_na'tački_n,emam* ↓// ^{Ta}*tiž_''miaz_''dūugo_n,e'vid,eü* ↓//]

Y: [*he* ↓// *preto* ↑ //]

X: [*al,e_d,e_kuju* ↓// *d,et,i_šon_na_''pol,u_vih'nal,i_''n,ex_še_''idon_''posan_''kovač_*
g_drohe ↓//]

Y: [*jeste_je_''na_č'em_še_san_''kuvač* ↑ //]

X: [*jeste_je_tam_''taki_''mali_''kusek* →// *a_''potem_šon_tam_''same_š'kalki* ↓// *a,le*
→// *jeste_''im_to_je'3e* ↓// *majon_''l,iže_tote_''male* →// *viez_ot_''samka* ↓//
tote_od_mar''tina_tote_zulte →// *a_še_š'l,i'zajon_''s_kopca_''nadul.* ↓// *vies* →//
jako_na_snoü_bor'3e_na_''jedneiš_še_pos'tavion →// *i_še_š'puscon_''nadul* ↓//
mar'tin'ko_ma_''bobi →//]

X: [*no_detu_''al,e_i_''to_je_''mošne* ↓// ^{Ta}*al,e_zl,e_smi_ž'e_še_š'l,i'zajon_''bo_to*
''zlezu_aš_tu_do'nuka ↓//]

Y: [*ko'n,ečn,e_t,a* →//]

X: ['ved,_aĭ_ĵa_ť,eba. ↓// ŝag_ma_u'vi'3iŝ_na_vĭa'noce ↓// ŝi_ŝe_n,e'gol,iŭ ↓//]

Y: ['hn,eŝka_n,e ↓//]

X: ['to_č'eške_ 'vĭeŋc ↑ // 'to_f_koš'čel,e_l,en_ 'ti_biŭ _ 'sam ↑ //]

Y: ['n,e_ 'n,e_ 'n,e →// ~3iŝka_ 'puĭno_ 'biŭo ↓// 'jaro_ 'biŭ_f_koš'čel,e →// ŝičke_ 'biŭi ↓//]

X: [~3iŝka_ 'tret,a_ad'v'eŋtna ↓//]

Y: ['ja_ 'vĭem_ 'ja_ 'vĭem →// 'eŝt,e_ 'jednu_n,e'd,el,u_ 'poĭd,em_do_kos'tola →//
'a_uŝ_ 'potom_na_ 'd,aľŝu_ 'bud,em_ 'doma ↓//]

X: ['a_ja_ 'furt_ 'godam_že_ 'juŝ_ked_ 'bedoŋ_ 'ŝvĭečič_ 'ŝtiri_ 'ŝvĭecki_ 'tag_juŝ_ 'pŝi'3eŝ
→// 'a_ 'ti_ 'jeste_ 'n,epŝi'3eŝ →// 'to_ 'jeste_ 'ŝtiri_ 'dn,i →// 'pĭeŋč →// ^{Ta}'al,e_ 'kedi_to_ 'bude_ 'f_pĭoŋtek_ci_ 'kedi ↓// 'jak_to_vi_ 'ŭo'3i →// f_kto'rego_dvacat'ego →//]

Y: [dvaca'tego_dru'gĭego_vi_ 'ŭo'3i →//]

X: [ve_ 'cvortek ↑ //]

Y: ['pĭoŋteg_ 'rano_ 'bi_mi_ 'mĭel,i_ bič_ 'doma_teore'ticki ↓//]

X: ['ta_ze_vĭa'noce_ soŋ_v_n,e~3el,i ↑ //]

Y: [vĭa'noce_ soŋ_f_so'bote ↓//]

X: ['co_maŝ_obl,e'cane →// 'toŋ_pomaraŋ'čovoŋ_ 'buŋde ↑ //]

Y: ['he::i ↓//]

X: ['ŭad,iŝ ↓// na_obra'zofke ↓// 'no_i_co →// u'važiŭ_ 'jaro_ten_ 'obĭet ↑ //]

Y: ['he::i →// u'važiŭ_u'važiŭ ↓//] X: [pr'sička ↑ // 'pŭ'n,ene ↑ // 'zaŝvič ↓// ^{Ta}
to_ 'lepse_ked_zas'vĭči ↓// 'tak_t,a_ 'lepse_ 'vid,im ↓// 'ku::kaĭ →// 'sa::mko:: ↓//]

Y: ['aho::i →// sa'mue::l ↓//]

X: ['ta_nag'ravam_po_l,eŋ'dacku ↓// nag'ravam_zaŝ_a'n,ice_na_ 'ten_dik'ta:fon →//
ci_ 'jak_ŝe_to_ 'vola ↓// 'co_potŝe'buje ↓//]

Y: ['a_to_ 'zaŝ_s_kom_pĭutra_ 'teraz →// 'n,e ↑ //]

X: ['a:no →// 'co_ga'dame ↓// tag_n,e'gadaĭ_po_slo'veŋski →// ^{Ta}'muŝiŝ_po_l,eŋ'dacki
→// 'davaĭ_tu_ten_ 'mobil ↓// 'no:: ↑ // 'to_n,e'mozes ↓// 'musim_jeĭ_ 'pomoc →//
^{Ta}'ona_po'maga →// no_ 'n,e ↑ // tag_mu'sime_aĭ_ 'mi ↓//]

pŝeba_ 'ila_ulo_ 'zila_do_poŝ'čulki →// 'no_i_ 'teras_ 'pečem →// 'moji_ 'posli_do_
^{Tr}'tali='a:nŝka →// 'už_zme_ ^{Tr}'sa:mi →// 'al,e_ 'pŝi'3e_o_ 'dva_a_pol_ 'tižn,a ↓//]

Y: [a_ 'co →// 'jak_ŝe_ma_ 'f_tamteĭ_ro'boče ↓//]

X: ['a_ta_ 'dobže ↓// 'n,ema_tam_naš'čoņsce_ 'kopi_ro'boti →/ 'al,e_ 'tam_ma_ Tr'do:bže →/'f_čep,im →// Tr'bl,i:sko →/ n,e'treba_iž_ 'autem →//]

Y: ['maju_tam_ob'jadi →//]

X: ['he::i →/ 'xo'zi_ Ta'na_ob'jadi →/ 'doš_še_ 'plači →/ 'no_ 'al,e →/ 'dobže_zaoņ'3il,i_bo_ n,e'muši_ Ta' a' tak_ 'kebi_ 'sobie_ku'poval →/ Ta'to_bi →// ko'runi_n,e'viš,i ↓// a_ 'tak_še_ Tr'na:ji →/ tam_ 'fañ,e_ 'varju →/ 'vielke_por'ci=e →/ 'i'3e_tam_ta_pši'b'iere →/ Ta'pši'3e_do_ 'domu_ 'zbign,e_ 'tši_ 'kil,a →// 'varim_ 'knedl,e →/ 'buxti →// 'tu_ma_ 'dobže →/ 'tu_n,epotše'buje_ 'tel,o_ 'ješč ↓// v_ap'ril,e_mu_ 'koņce_ 'zmluva →//]

Y: [a_ 'co →//]

X: [Ta'ta_n,e'vieme_ 'ci_mu_pšed'luzoņ →/ Tr'ci_ 'n,e →// 'biüo_bi_ 'dobže_ Ta'kebi_mu_pšedlu'zil,i →/ 'a_ked_ 'n,e →/ ta_ 'muši_ 'cukač_ 'drugoņ_ro'bote →//]

Y: ['o:: →/ 'bože_moĩ ↓//]

X: ['presn,e_do_ 'koņca_ap'рила ↓// 'al,e_ 'vrai_ze_ 'he::i_ze →// 'mame_vi_ 'tžimač →/ že_ 'sebe_pšed'luzi ↓//]

Y: ['a_te_pši'dafki_ 'to_še →//]

X: ['to_as_ 'po_tim_bu'deme_ 'mušeč ↓// 'ked_mu_ pšed'luzoņ_toņ_ 'zmluve →/ ta_ 'po_tim_še_bu'deme_ 'mušeč_ 'cukač_poz'b'ierač_te_pap'iere →// Tr'popše_kla:dač_ 'rodne_ 'l,isti →/a_ 'dufam_ 'ze_še_to_vi'bavi ↓// Ta'to_juz_ked_ 'bedoņ_pši'dafki →/ 'to_juz_ 'zas_ 'bude_ 'l,epsi ↓// 'což_mo'žeme_od_ 'lozič_ 'daco ↓// z_vi_ 'püoti_bu'deme_ 'žič →/ pši'dafki_mo'žeme_ 'ot_küadač →// 'moze_ 'daco_našet'žime_na_ 'toņ_ 'staübe →// 'a_ta_ 'vasa_ 'co_juz_ 'mače_ 'okna →//]

Y: ['n,e →/ 'vcera_biü_po'mižač →/ 'okna →/ ob'jednal →/ 'daü_za'püačič →/ a_ 'potim_ 'pši'3e_ 'n,eznam_za_ 'kel,o ↓//]

X: ['to_pši'bl,ižn,e_ 'kel,o_to_ 'staüo ↓//]

Y: ['no_ pši'bl,ižn,e_ 'vieme ↓// 'štiri_o_š'emsto ↓//]

X: ['pa::nabeka →/ 'palka_ 'riadna ↓// 'nam_ 'tšeba_ 'tel,o_o'kolo →//]

Y: [a_ 'to_ 'jezd_bes_fxo'dovih_ 'dveži ↓//]

X: ['ta_da'jake_po'žoņde_kva'l,itne ↓// 'tag_je_ 'müodi →/ 'moze_inves'tovač_do_ kva'l,iti ↓// 'še_mu_o'püač,i ↓// 'doma_pšeš_sta'vebni_ 'uver →/ tag_ 'hadam_še_poh'n,eme_ 'daco →/ l,en_ 'kebi_mu_ toņ_ 'zmluve_pšedlu'zil,i ↓//]

'moze_še_po'robi_el,e'trika_pl,in_ 'voda →// 'uokna →// 'no_i_ ^{Ta'}zaš_bu~3eme_ spo'kojni_ 'caloŋ_ 'žime →/ 'ze_ 'daco_ 'mohl,i_i_ ^{Tr}u_še:tšič →/ i_u'robič →//]
 Y: ['co_tak_ 'xceče →/ 'oŋdrej ↓// 'za_to_ 'zrobič ↓// ^{Ta}el,e'trike_ 'vode_ 'pl,in →// 'uokna →/ 'a::_po'teri ↓//]
 X: [^{Ta'}al,e_n,e'bere_ 'zadne_ 'uver →/ 'n,e ↑// 'ma_našet'žene ↓//]
 Y: ['n,e:: →/ 'on_ma_našet'žene →/]
 X: [^{Ta'}aš_še_ 'pitaũ →/ ^{Ta}ze_ 'kel,o_bi_go_ 'visũo_ 'tamte_ku'ren,a →/ ku'ren,e →/ 'voda_a_ 'toto ↓//]
 Y: [^{Tr}'kedi_še_ 'mam_o'pitač ↓// 'l,ebo_ 'on_jezd_ 'n,e_f_tom_ 'dome_ 'robič ↓//]
 X: ['juž_mu_ga'dalaz_ 'jake_ 'mame_ 'biele... ↑ // a_ 'co_na_to_ 'gadal ↓//]
 Y: ['n,i::3 →/ ze_ 'dobže →// 'to_je_ 'jedno →/]
 X: ['ta_ked_ 'gadaũ_tak →/ ta_ur'čit,e_ ze_ 'dobže_ 'zro'biũ ↓// ur'čit,e_ 'dobže_po'robi →//]
 Y: [duče'kova_mi_vo'laũa →//]
 X: [mar'ieŋka ↑ //]
 Y: ['n,e_n,e ↓//]
 X: [do_kto'rei_ona →/ do_ 'jedneĩ_ 'robi →/ 'n,e ↑ // 'pši~3e_o_pol_ 'druhi →//]
 Y: ['com_tak_ 'dũgo_ 'ũo~3i_s_teĩ_ro'boti ↓//]
 X: ['a_o_ 'xtoreĩ_ 'koŋci ↓//]
 Y: [o_ 'jedneĩ_bi_ 'maũa_ 'koŋcič →/]
 X: [ta_ 'ona_ 'jeste_do_ 'skl,epu_ 'dag~3e_ ^{Tr}v_l,e:že →/ a_ 'kim_še_ ^{Tr}do'gu:l,a →// mar'tina_poo'bl,eka →/ mar'tina_ 'bĩere →// 'no_ta_ju_ 'stšime_furd_ 'daco ↓//]
 Y: ['martin_ma_ 'teraz_vi'hodi →/ 'n,e ↑ //]
 X: ['joĩ_še_ 'čese →/ 'l,ebo_ona_ 'vobec_n,e' muši_ 'spač →/ a_ 'ja_še_ 'šesem →/ on_ 'l,ehn,e_a_ 'špi →// a_ 'tak_tu_buŋ'toši_do_ '3e_šoŋteĩ_da'kiedi ↓// al,e_ 'tag_ 'v_noci_ 'plakaũ ↓// 'plakaũ →/ 'fstanoũ →// 'n,eviẽm_ 'co_go_mato'ziũo ↓// vi'cikač_še_ 'n,excoũ →/ ^{Ta}n,epo'cikaũ_še_z_ve'čera_do_ 'rana ↓// 'to_ten_ 'starši →/ ^{Ta}'naĩ_starši_še_po'cikaũ_ 'toŋ_ 'noc ↓// po'čural_še →/ 'no ↑ // 'n,eviẽm_ci_ 'zmĩoni →// 'al,e_ 'vecur_vi'pil,i_ 'pũne_po'harki_ 'graŋka_i →// 'potim_n,evitši'mal,i_do_ 'rana ↓// na'jutro_ 'id,em_na_više'tren,e_ 'rano →/ mi_ 'tšeba_ 'skoro_ 'fstavač →//]

Y: ['s_kim_ĩ3eš ↓//]

X: ['vezem_řsamka_na_řkřef →/ do_smo_kofca →//]

Y: [řja:ĩ ↓//]

X: ['n,evřem_ci_pořd,eme_o_poř_řřudmeř →/ ci_o_řsusteř ↑ //]

Y: [řtak_řskoro_řrano ↑ //]

X: [o_kolo_řřudmeř_tam_mu_řřime_řbič ↓// 'no_al,e_řpodl,a_řtego →/
řjag_un_ĩ3e_do_ro_řboti ↓//]

Y: [a_řd,et,i,t,i: →//]

X: [na_ř3eči_řn,ikto ↓/ mar_řřenka_řpřĩ3e_po_mar_řtina →/ ^{Ta}a_řtoti_řřdvořmi_ře_řmuřa_řvipře_řva_ř3ič_řsami ↓//]

Y: [řhe:ĩ ↑ //]

X: [řih_řrano_poo_řbl,ekam →/ řbedoř_řmuřeč →/ řrano_poo_řbl,ekam →/ řbudu_řobl,e_řcone →/ ř3e_řřořte_im_přĩ_řpravim →/ řčajik →/ ^{Ta}a_řon,i_uř_řpotom_řvezmoř_to_řpařki →/ i_řpuřdoř →/ řdveze_řzamknoř →/ ^{Ta}on,i_řvře3oř_ze_řked_ře_řskořci_řros_řprařka →/ řta_juř_řtřeba_řiřč ↓// ř1,en_řduřam_ze_řzamknu →/ a_řkl,uce_řdajoř_tam_ř3e_řtřeba ↓/ řn,e_ze_ře_n,edos_řtanem_do_řdomu ↓// řjak_ře_řvro_řcime ↓// řdajak_zvlad_řn,eme_řjutro ↓//]

Y: [řn,emas_řvřeņeř_řkl,ucuf ↑ //]

X: [řn,e ↓// ^{Ta}řn,emam_ř1,ebo_řon,i_bi_řstra_řčil,i →/ řto_zbi_řtočn,e ↓// řhl,edam_řkl,uce_řpo_řcalim_ř1,eņ_řdaku ↓// porozru_řcal,i_po_řžemi ↓// a_ř^{Ta}to_bi_me_řmřel,i →/ a_řpotim_řkořcem_ap_řřila_řzař_řs_timi_řdvoma_mi_řbe_ř3e_řtřeba_řiřč →/ řs_to_řmařkem_a_z_řjařkom → //]

Y: [řta_řto_bi_řs_tobu_řmřela ↓//]

X: [no_řto_řbud,em_řrada →/ řked,_řpořd,eř_řse_mnu →//]

Y: [no_řal,e_řřn,evřem_ci_řbu_ř3,em_mač_řvol,no →/ řbud,em_řpřsař_řza_řpočet ↓//]

X: [o_kolo_dvaca_řtego_řřtvar_řteho_ř^{Ta}mřřĩ,im_som_objed_řnana →// a_řco_řpotim ↑ //]

Y: [řta_řn,evřem ↓//]

X: [řja_uř_n,e_řmořem_přeob_řjednač ↓// řjeste_řn,evřem →/ řci_mi_n,e_řpovře →/
ze_řtag_jag_objed_řnane →/ řmuřřim_ře_řkuknuč_do_kal,eņ_řdoža →//]

Y: [řja_ře_řjeste_tis_řkukn,em →/ ze_řkedi_řmame_ten_řza_řpočet ↓//]

X: [^{Ta}bo_kebi_´s_timi_´dvoma_´to_jeste_´stihn,em_aĩ →// auto´busi_´dajak_´al,e →//
 ´še_mi_auto´busem_´n,exce ↓// ´mušim_´išč_do_smo´kofca →/ ze_smo´kofca_do_´
 ´dolnego_smo´kofca_´pešo →// a_da´kedi_´jeste_´musim_is_´do_kotl,ini_a_´s_´
 kotl,ini_pšestem´pujem_´dva_´razi →// ´potim_´pešo_´take_´dva_´kilometre_´nadol
 →/ _´pešo_´dva_´kilometre_´do_gori →// ´no_i_´zaš_pres´tupim ↓// Tr´do_kotl,ini
 →/ a_´potim_´pešo ↓// ´mam_´auto →/ al,e_´n,emam_vo´d,i>cki_pre´ukas ↓//
 ´auto_´še3i_v_ga´ražu_a →// ´n,emam_še_jag_z_´3e´čami_´dostač_na_višet´ren,e ↓//
 tag_a_n,ička_´dufam_že_´be3es_mač_´vol,no →/ a_ne´be3es_mač_za´počet →/ a_´
 ´puĩ3eš_´ze_mnu ↓// Tr´viskušaš →/ Tr´povožiš_še_´po_l,eñdaku →/ ´be3es_´sebe_´
 ´ista →/ a_´potim_poĩd,eme_´z_nasim →//]

Y: [´al,e_ked_´jež3iš_´furt_´na_tim_´istim →/ ´ako_iš´čeĩša ↓// ´jak_ked →/
 ´dajake_´ine_´aũto ↓// fa´bi=a_je_´kruca_jak_´pežot_´vlasn,e ↓//]

X: [´al,e_to_´id,e_iba_o_parko´van,e_´potim →/ ´n,e ↑ / o_predbeho´van,e ↓//
^{Ta}´pšedbehovač_´nebe3eš →/ ^{Ta}´poĩdeme_aĩ_´za_kon,em_do_smo´kofca →/
 Tr´zaparkuješ →/ ´tam_d,e_maš_´vol,no →/ ´budes_´cekač →/ kim_´ostatanne_´
 ´aũta_´n,eodeĩdu →//]

Y: [a_´ked,ne´bude_´ni3_´vol,ne ↑ //]

X: [čĩ_n,e´be3e_aĩ_´tatoval_´fabi=a_´doma →/ ´l,ebo_ked_´puĩ3e_na_´čehĩ →/
 vi3i::š →/ ´ja_už_miš´l,ala_aĩ_´nato ↓ // ´al,e_´on_s_fa´bi=oũ_´moze_´nepuĩ3e ↓ //]

Y: [´hi:: →/ a´ha:: →// ´n,e:: →/ ´nepuĩ3e_´podl,a_mn,a_s_fa´bi=oũ ↓ //]

X: [´no →/ ^{Ta}ta_´to_bi_´biũo_´super ↓ // ^{Ta}´al,e_´ja_bi_´biũa_´raceĩ_´kebis_´isla_´
 ´s_pežotem →/ ´nacvicila →/ ´lebo_je_´furt_k_dispo´zici=i ↓ //]

Y: [´no_´jasne ↓ //]

5.2.1 Analýza goralského nárečia

Kvantitu sme v skúmanom nárečí zaznamenali v expresívnej funkcii *ja::ĩ*; *pa::nabeka*; *o::* →/; *he::ĩ*. Goralský dialekt má aj diftongy *n,e víesta*; *zviẽnđi*; *šviẽnto*; *mĩel,i*, čo tiež môžeme hodnotiť ako slabiky s kvantitou. Treba poznamenať, že aj keď sa diftongy v tomto nárečí vyskytujú, nemožno to chápať ako nosnú fonologickú vlastnosť nárečia, pretože diftongy sa monoftongizujú *se_mnu*; *n,e bere*; *požadn,e*. Hlásoka [ũo] sa v goralskom nárečí v pravom slova zmysle nevyskytuje, no fonému [l], ktorá sa vyskytuje v súčasnej spisovnej slovenčine, v goralčine na

niektorých miestach nahrádza fonéma [ů], a keď sa v konkrétnom gramatickom tvare spojí s hláskou „o“, vytvoria akoby diftong *čisůo; 'biůo; 'vůosi; z_vi'půoti*. Vokál s príznakom kvantitatívnosti sme zaznamenali v prípadoch, ak ide o prízvuknú slabiku a zároveň tempo je retardačné *'a:no; do^{Tr}tali='a:nska; / 'už_zme^{Tr}'sa:mi; dik'ta:fon; ^{Tr}popše'kla:dač; ^{Tr}uše:tši; ^{Tr}do'gu:l,a*. Na základe empirie prostredníctvom sluchovej metódy môžeme povedať, že pôvodne krátky vokál v goralskom nárečí sa pri retardačnom tempe reči predlžuje, ale nie až do takej miery ako vokál s príznakom kvantitatívnosti. Sabol – Zimmermann (1994) síce tvrdia, že prízvukná slabika sa v spisovnej slovenčine realizuje trochu dlhšie ako neprízvukná, a to v pomere 1,2 : 1, no na základe sluchovej metódy vyslovujeme názor, že v tomto prípade pri retardačnom tempe ide o väčší rozptyl tohto pomeru. Takže kvantitu v goralskom dialekte považujeme za náhodný a nepravidelný jav, ktorý sa vyskytuje najmä v expresívnej funkcii. V šarištine sa potláčajú aj diftongy, no v goralčine menej, keďže je tam silný vplyv poľštiny.

V goralskom nárečí sa pauzy realizujú väčšinou v súlade s ortoepickou normou súčasného slovenského jazyka *'doma_pšeš_sta'vebni_úver →/ tag_hadam_še_poh'n,eme daco; 'tag_je_úmůodi →/ 'moze_inves'tovač_do_kva'l,iti*. Zaznamenali sme aj nerealizovanie významovej pauzy, a to najmä v kratších súvetiach, ktoré expedient dokáže vypovedať na jeden výdych *'ta_da'jake_po'žoŋde_kva'l,itne ↓//; 'a_ta_úvasa_úco_juz_úmače_úokna →//*. V spontánnej reči niekedy expedienti nedokážu odhadnúť dĺžku výdychu, a tak sa pauza môže realizovať až za spojkou *'al,e_úvecur_vi'pil,i_úpůne_po'harki_úgraŋka_i →// 'potim*. V akceleračnom tempe môže byť pauza menej frekventovaná *^{Ta}jeste_úmusim_is_úúdo_kotl,ini_a_ús_kotl,ini_pšestem'pujem_údva_úrazi →//*.

Na pauzu nadväzuje ďalší suprasegment, a to tempo reči. Pri analýze sme zaznamenali akceleračné i retardačné tempo. Už sme naznačili, že pri akceleračnom tempe absentuje pauza *^{Ta}'on,i_úvje3oŋ_ze_ked_še_úskoŋci_ros'praůka →/*. V našom výskume sme zistili, že tempo reči je úzko späté aj s prízvukom. Ak sa prízvuk realizuje na prvej slabike slova, tempo reči býva akceleračné *^{Ta}'pšedbehovač_únebe'3eš →/^{Ta}'poídeme_úa_úza_kon,em; ^{Ta}'tatova_úfabi=a_údoma*. Ak sa prízvuk mení na dôraz, prízvukná býva prvá slabika slova, a to najmä v súčinnosti s retardačným tempom *^{Tr}úúostatanne_úaůta_ún,eodeůdu →//; ^{Tr}úúzaparkuješ; úús_pežotem; úúdolnego_úsmo'kofca*. Súčinnosť dôrazového slova a prízvukovania prvej slabiky sme bližšie

ozrejmili pri analýze šarišského dialektu. Teda pokiaľ sa mení tempo reči a prízvuk prechádza do dôrazu, prízvučná je prvá slabika. Prízvuk na prvej slabike bez paralely iných suprasegmentov, najmä tempa reči a dôrazu, považujeme za náhodný jav. Takýto jav sme zaznamenali v štyroch prípadoch *ˈpa::nabeka*; *ˈn,epši˘3eš* a dvakrát v slove *ˈnepuĩ˘3e*. Vo výskume sme zistili, že vyše 91 % prízvukovaných slabík z celkového počtu trojslabičných a viacslabičných slov sa realizuje na penultime. Na prvej slabike sa realizuje takmer 9 % prízvukov, takže konštatujeme, že prízvuk v goralskom dialekte sa realizuje na predposlednej slabike. Prízvuk na poslednej slabike sme zaznamenali na lexéme *aˈha::*, no túto problematiku taktiež vysvetľujeme v analýze šarišského nárečia. Enklitiky a proklitiky sú neprízvučné *ˈti_ma_˘˘vid,iš*; *˘˘ja_če_n,ero˘zumĩem*; *˘˘teraz_je_˘čisũo_˘caũe*. Ich prípadné prízvukovanie nevyplýva z nárečových vlastností, ale z nepoučeného jazykového vedomia, podobne ako prípadná nesprávna realizácia pauzy či melódie.

Melódia reči zväčša prebieha v súlade s výslovnostnou normou spisovej slovenčiny *ta_˘to_bi_˘s_tobu_mĩela* ↓//; *ti_ma_˘˘vid,iš* ↑//; *˘bu3e_˘dva_˘˘tižn,e* ↓//, aj keď sme v transkripcii našli isté odchýlky, ktoré ale nenarúšajú význam výpovede, no narúšajú jej priebeh, pretože v týchto prípadoch melódia má semikadentný priebeh na konci výpovede a kadentný priebeh uprostred súvetia *˘ja_če_n,ero˘zumĩem* ↓//; *˘takoŋ_kocko˘vanoŋ* →//]]; *˘3e_˘tšeba* ↓//; *maju_tam_ob˘jadi* →//], dôvody sme si uviedli pri analýze šarišského a rusínskeho dialektu.

Pri zvukovej analýze dialektu sme zistili, že sa v tomto dialekte zachovalo pôvodné „g“, teda v 15. storočí zmena na „h“ neprebehla *˘˘do_gori*; *n,e˘gol,iũ*, no tento jav je nepravidelný a pod vplyvom spisovného jazyka sa „g“ nahrádza za „h“ *˘mohl,i_i*; *štvár˘teho*. V goralskom nárečí sa zachovávajú aj pôvodné nosové fonémy, ako to je v poľštine *˘majoŋ*; *šl,i˘zajoŋ*; *švĩeŋto*; *n,epšoŋ˘taũa*. Slabikotvorné r, l sa potláča *˘˘puũno*; *zulte*; *dlugi*. Vzhľadom na to, že sa goralský dialekt mladšou generáciou „slovakizuje“, potláčanie slabikotvorného r, l nie je absolútne *pr˘sička*. Podobne ako v šarišskom nárečí, aj v tomto sa staroslovienske „r“ zmenilo na „-ek“ (prednáška, doc. Sokolová, 2010) *˘˘s_pežotem*; *s_to˘maškem*; *f_pĩoŋtek*.

5.3. Fonetická transkripcia rusínskeho nárečia

Z_{SK}: ['neskaĭ_ 'mame_ 'kermeš ↓ // 'prišla_ 'naša_ro'dina_zo_svid'nika →//
'moji_sester'nici_i_brat'ranci →/ 'mama_jix_i_ 'otec →// 'biŭa_ 'cala_ro'dina →//
'tu_ša_hos'time_ 'teper →/ na'pekl,i_zme_ 'kopu_ko_ 'lačiŭ_ nava'ril,i_zme_ 'kačku →//
a_ 'jime_a_ 'jime →/ 'bo_to_na_ ker'mešu →// to_ 'tak →// 'no_a:: →/ 'taka_tradi'ci=a_
'tu_je_už_od_ 'davna →/ 'cale_ 'naše_ 'selo →// 'to_ 'konat →//]

A_{SK}: ['pošol_pre'davat →// a_ 'ktori_to_ 'fxot ↑//]

B_{SK}: [ja_ 'neznam_ 'ktori_to_ 'fxot →/ 'al,e:: 'vrxni_ 'bit ↓ // 'to_asi_na_ 'calkom_na_
'hornim_ pos'xod,i →/ 'to_mi_ ' 'jaro_l,en_tak →// 'hvarel_i_ 'tomaš_že_ 'jakože_ 'tam_
'kupil →// no_ 'al,e_ 'ja_tam_ 'totu_bi_ 'toŭku_n,e_ 'poznám →// 'ja_tam_ 'an,i_ 'n,eznam_
či_ 'tam_ 'vobec_bil ↓ //]

A_{SK}: ['no_a:: →/ 'tota_a_ 'lena_ša_ 'oc'ta_ 'huje_či:: →//]

B_{SK}: ['n,e:: ↓ // 'tomaš_ša_ 'oc'ta_ 'huval_od_ he'leni ↓ // 'ona_ 'mala_ 'troiiz_ 'bovi_ 'bit ↓ //
he'lena ↓ // ša_ 'oc'ta_ 'huval_ 'tomaš →/ 'sebe_ 'kupil_ 'tam_ 'bit →/ bo_ 'xcel_ 'biti_ 'sam
↓ // 'no_a:: 'tomaž_ už_ bi'van,e_ ma_ 'porie_ šene →// už_ 'možno_ 'f_ 'tim_ 'čase →//
'no_a_ he'lena →// mi_ 'nule_ 'bila_ kupo'vala_ no_ 'viŭki_ 'taki_ 'jedni →// hva'čila_ že →//
'bit →// vime'n,ila ↓ // za_ 'jednoiz_ 'bovi ↓ // 'ten ↓ // 'ta_ jak_ pove'dala_ za_ 'jednoiz_ 'bovi ↓ //]

A_{SK}: [a_ 'de_ 'toten_ 'jednoiz_ 'bovi_ ku'pila ↓ //]

B_{SK}: ['tam_ 'de:: →// 'mala_i_ 'ten_ 'troiiz_ 'bovi ↓ //]

Z_{SK}: ['teraz_zme_ 'išli_i_ 'bose →/ 'tam_ 'totu_i_ 'konu →/ či_ 'čo →/ 'n,e ↑ // 'no ↓ // a_
i'd,eme →// a_ 'bapka_jag_ 'išla →//]

C_{SK}: ['rixlo_ 'pove3_ 'bo_ už_ 'id,e_ 'toto ↓ //]

Z_{SK}: ['bapka_jag_ 'išla →/ 'stupla_ 'na_to →//]

Y: [a_ 'može_ ai_ 'mad_ 'doma ↓ // al,e_ ' 'voŭka^{Tr}_ už_ 'mi_ 'mal,i_ 'disku'zi=u ↓ //
u_ 'toho ↓ // ta_ 'každi_ 'xot,il_ bisido'vati_ 'z_n,u →/ i_ 'toto ↓ // 'al,e_ 'ja_ som_
'našoŭ_ 're3_ 'daz_ 'tri_ 'razi ↓ // na_ za_ 'čatku_ 'potim →/ 'dnuka_ 'potim_ 'ja:: →/ 'una
→/ 'pišla_von →/ 'al,e_ 'neznam_ 'čom →// 'ja_ ne'vid,il ↓ // 'ja_ ot_ 'xadzam_ 'tiž_
že_ 'idu_ 'het →/ ^{Ta}'ona_ tu_ 'neide ↓ // 'al,e_ 'piskaŭ →/ 'može_ 'druhih_ 'dverox ↓ // bo
_ 'ja_ 'toxti_ 'vistup_ 'l,uval →/ a_ 'ona_ 'ot_ 'tix_ 'išla →/ 'jako_ vot_ 'tam_ zo_ 'zadu →//
'al,e_ 'tam_ zo_ 'zadu ↓ //]

X: ['tam_ 'vistupl,u'vati →// 'tam_ bisido'vati →// 'no_ ta_ to_ ne_ 'biŭa_ 'magda ↑ //]

Y: [ta_''ne →/ 'magda_ 'biüa_zes_ 'toü ↓ // 'ona_ 'biüa_zo_star'šima →/ bo_ 'vona
_nespi'vala ↓ //]

X: [_ 'biüa_star'čarjka →//]

Y: ['perše_spi'vala_ 'magda_zes →/ 'toü →// 'ona_spi'vala_pre 'krasn,i ↓ // 'krasn,i_
spi'vala ↓ // 'ona_ 'skladjet_ti_ 'pism,i ↓ // 'krasn,i_zlo'žila ↓ // 's_ton_jem_ 'takoï_
bisi'dovaü →//]

X: [ci_na 'hodoü_do_zahra'niča_ne'poïde ↓ //]

Y: [napi'sala_ 'tri_ 'dni_jag_ju →//]

X: ['vona_ 'taka_bisid'1,iva ↓ //]

Y: [a_ 'magda_sa_ 'ši_nes'tihla_nau'čiti →/ bo_ 'hvarit, →/ bo_ 'musi_sa_nau'čiti →/
bo_f_so'botu_vistupl,u'jeme ↓ // i_ 'mati_i_ 'n,en,ko →/ l,en_ 'tak_spi'val,i ↓ // 'al,e_
'jag_ 'refren_opako'val,i →/ ta_sa_zmi'1,ila ↓ //]

X: ['al,e_nevi'd,ila_jak_spi'vala_ši ↓ //]

Y: [Tr''vi::d,il ↓ //]

X: [ta_ 'šo_tam →/ 'dva>cat,_ '1,udeï ↓ // Ta' 'anđeï_ 'smol,ak_ 'biü_tam_ 'kolo_nix_čï
_ 'tu_se'd,il,i ↓ //]

Y: ['anđreï_ 'smol,ak_ 'sed,il_ ''tu →/ 'perše_ 'vna:: →/ 'tota_ Tr'kra'1,ova: →/ 'uvod_
zro'bila → //]

X: ['vona_visokoško'lačka ↓ // a_ 'smol,ak_ 'ne_je_visokoško'lak →/ Ta' 'vin_len_ 'til,ko_
že_je_akade'mickiï_ma'1,ar ↓ // a_ 'vin_ro'bil_si_vi'soku_ 'školu_ši ↓ // 'al,e_ 'stano_
stan'koüciü_tu_ 'nigda_ne'preïde ↓ // a_ 'tiž_je_ma'1,ar ↓ //]

Y: [a_ 'von_ 'dagdi_je →/ f_tal,i='aŋsku_čï_fraŋ'cusku ↓ //]

X: [''n,e:: →/ 'tu_je ↓ // a_ 'tu_ 'smol,ak_ 'šo_je ↓ // '1,ude_mu_ne'kupjat,_ob'razi ↓ //]

Y: [neku'puju →/ 'on,i_ 'maju_v_brat,i'slavi ↓ //]

X: [ta_ 'tam_ 'skoreï_ 'kupjat, →/ 'al,e_ 'tu_ 'n,e ↓ // ai_ ''prahu_ 'majut, →/ 'n,e ↑ //
ta_ Tr'ten_ ''miro →/ 'bo_to_ 'jeho_ 'ten →/ 'brad_ 'miro ↓ // 'brad_mu_ji'nakšiï_
jag_ 'vin ↓ // 'vin_ ''takiï_ma'1,iŋkiï →/ Ta' a_ 'neznam_pokim_ 'pišoü_bo_ 'vin_ 'takiï_
ji'nakšiï ↓ //]

Y: ['vin_po_ 'ma:tere_ 'pišoü ↓ // 'vin_na_ 'ma:ter_ 'presn,i_sa_vi'o>daü ↓ // 'jiho_
'n,en,ko_nas_šofe'rovaü ↓ // z_vet'resku_xemko'stavi ↓ // a_ 'ja_biü_u_ 'n,eho_
ai_na_ 'bit,i ↓ //]

X: [u_aŋ'drija ↓ // kole ↓ // koles_mu_mal,u'vaŋ ↓ //]

Y: ['jag_jem_fa'sadu_ro'biŋ ↓ //]

X: ['tam_šos_ 'xot,il_mal,o'vati_mo'til,a ↓ // a_ 'jako_mal,o'vaŋ ↓ // 'maŋs_ 'totu ↑ // plo'šinu ↑ //]

Y: ['dvi_plo'šini ↓ //]

X: ['pitel,_može_na'pil,iŋ_tam_a_nepre'šoŋ ↓ // ^{Ta}'može_i_ 'nad,a_nexo't,ila_da'runok_bo_ 'šo_tam_ 'bude_ 'sama_se'd,iti → / čí_jak ↑ // 'to_je_ 'praŋda ↓ // 'ti_zos'tan, → 'ja_ 'pidu ↓ // 'to_ 'take_ 'hlupe ↓ //]

Y: ['n,e:: → / 'vin_ 'hvaril_že_ 'pide_ 'na:: → / ho'dinu ↓ // bo_ 'tam_sa_pres''tavŋoval,i ↓ // 'no_ta_to_ 'každŋi_ 'sam ↓ // 'musel_po'visti → / 'jak_sa_ 'piše → / 'kel,o_mat,_ 'rokiŋ ↓ //]

X: ['bo_jag_ 'bila_ 'svekra_mu_ 'tu → / ne'mala_ 'de_oxa'biti_ 'd,iti ↓ // no_ 'al,e_ 'ta:: → / 'šak_ 'tota ↓ // 'l,eŋka_ 'biŋa → //]

Y: [n,em'čišin → / 'vin_pre'ceda_ 'sn,i:ŋskoŋ_ 'toho ↓ // 'tiŋ_ 'strani ↓ //]

X: ['l,eŋka_bi_zis'tala → / bo_ 'd,iti_už_ 'n,e_ 'take_ 'maliŋ ↓ // 'može_ši_ 'xlopci_ živa'n,ijut, ↓ // ta_ 'može_ 'zato_n,eŋ'šla ↓ //]

Y: ['al,e_ 'svekra_mu_ 'bila → / ai_ 'dvoŋ_d,i'ti_ma'la ↓ // 'ale_ ''neznam_že_čŋ_ji ↓ //]

X: ['može_že_ 'ja'n,ikuŋ_ 'abo_čŋ ↓ //]

Y: [a_ 'može_ 'jix ↓ //]

X: ['al,e_ 'ten_ma'ri=an_sa_ 'v_d,iŋki_ 'vid,it ↓ // 'to_jag_ ''vi_ 'xlopi ↓ // ''si::na → / 'jo::i_ 'mam_ ''sina ↓ // a_ 'jak_ 'sin → / ta_ 'nan,ho_ 'ka:šlete ↓ // ^{Ta}'jag_na_ 'ma:tuša ↓ // 'šag_ 'ni_3_ 'l,en_ 'breše_ 'po_n,im ↓ // a_ 'vin_nor'mal,n,i_sa_bo_ 'jit,_s_tobu_zis'tati ↓ // ^{Ta}'vin_je_ 'št,asni_ 'ked_je_ 'mati_ 'doma ↓ //]

Y: [šag_ 'jisti_ 'mal_i_ 'šitko ↓ //]

X: [^{Ta}'hvaril_ 'dobri_ 'oco_i_ 'šoŋ ↓ // ^{Ta}'l,ipšeŋ_ked_ 'oca_ 'ne_je_ 'doma ↓ // ^{Ta}'oco_ 'n,i_3_ 'l,en_ 'bre'xaŋ ↓ // i_ 'te'perka_po_ 'miŋ_ 'breše ↓ // 'al,e_ 'ked_ 'joho_nepo'sluxaš → / 'ta_to_ 'konec_ 'svita ↓ // 'al,e_ 'poviš → / ža_ ''mat,_bre'xati ↓ // ''šitko_na_ 'miŋ ↓ // 'ti_ 'neznaš → / 'ti_ 'toto → // i_ 'tam ↓ // no_ 'viŋki → // u_ 'kažu_t,i → / 'f_kotrih_ 'bodox_ 'sut, → / a_ 'sut,_vo_ 'fšetkom_na_ 'tebe → / 'ne_na_ 'mene ↓ // i_ 'nakši_ 'tam_ ''ni_3_ 'ne_je ↓ // pa'l,iŋku_ 'ne_ 'piŋ → / 'pivo_ 'ne_ 'piŋ → //]

Y: ['ani_ 'ja → //]

X: ['n,e:: ↓ // 'ta_ 'ti_ 'neznam_ 'šo →/ 'xodiš_ 'spitiš →//]

Y: ['treba_ baň_ durki_ obrizo_ vati ↑ //]

X: ['n,e:: ↓ // ^{Ta'} toto_ 'tu_ už_ ne_ 'xočiš_ slu_ xati →/ ^{Ta'} al,e_ 'ti_ len_ po_ čitaš_ a_ po_ čitaš_ ↓
// len_ po_ čitaš_ ↓ // ^{Ta'} a_ ťom_ 'xodiš_ 'kole_ 'treba_ č_i_ n,e →/ 'tam_ do_ 'toho →/
zub_ noho →/ zbi_ 'točn,i_ 'naftu_ pa_ l,iti ↓ // 'tiš_ 'treba_ 'za_ to_ pi_ n,azi →/ 'vodu →/
ne_ 'treba_ kupo_ vati_ 'al,e_ 'treba_ 'piti_ z_ vodo_ vodu →/ 'abi_ 'tu_ 'fl,aški_ 'stal,i →//
'to_ 'musi_ 'biti ↑ // mal,i_ 'no_ ťka →/ salva_ 'torka →/ 'šitko_ to_ pre_ 'n,oho ↓ //]

Y: ['ja_ 'idu_ poze_ rati_ 'toto ↓ //]

X: ['kurki_ 'prin, is ↓ //]

Y: ['kil, ko_ naobrizo_ vati ↓ //]

X: ['kil, ko ↓// 'přat, ↓// 'kil, ko ↓// do_ 'toho_ 'hornca ↓// 'meňšiš_ 'hornec_ 'maš_ tam ↓//]

Y: ['meňšiš_ je_ 'polniš →// 'žebim_ 'znaš →/ bo_ 'ja_ 'jag_ 'začnu_ obrizo_ vati →//]

X: ['ti_ 'ano →/ 'ti_ zabo_ hato →/ a_ 'potim_ 'n, et_ xto_ 'zisti ↓ // a_ 'ti_ jag_ 'zrobiš →/
'maslo_ 'škoda →/ mo_ loko_ 'škoda →//]

Y: ['stači ↑ //]

X: [to_ tu_ ' →/ al,e_ aš_ 'tota_ ne_ 'musit_ 'biti ↓ // ta_ 'de_ aš_ 'tak ↓ // 'matuš_ 'pide_ 'het
→/ ta_ xto_ 'bude_ 'jisti ↓ //]

Y: ['jak_ 'pide_ 'bude_ 'jisti ↓ //]

X: ['našo_ to_ umi_ vaš →/ 'ten_ 'hornec_ 'voxap_ 'tu ↓ // a_ 'tam_ u_ tvor →/ 'tam_ je_
'tota_ čer_ vena_ 'miska ↓ // v_ umi_ vački →/ sa_ poob_ zeraš_ tam →/ u_ tvor_ ho_ ri ↓ //
'no_ a_ 'totu_ 'viber →/ a_ 'totu_ 'ves ↓ // 'a_ do_ polo_ vički_ 'stačit_ naobrizo_ vati ↓ //]

Y: [ta_ naobri_ zuju_ 'polnu →/ 'ta_ to_ 'bude_ 'polno ↓ //]

X: [ta_ nao_ brizuš ↓ // višma_ rime_ von →/ a_ 'budeš_ spo_ koňniš ↓ // 'bo_ 'ti_ 'furt_
zabo_ hato →/ a_ 'potom_ 'tižden_ 'sto_ jat, →/ a_ 'n, et_ xto_ 'zisti ↓ //]

Y: ['al,e_ ta_ 'ja_ jak_ po_ jim →/ ta_ to_ 'još_ 'još_ ne_ šest, a ↓ //]

X: ['ta_ to_ re_ nata_ hva_ rit, →/ ^{Ta'} to_ 'vidno_ že_ naž_ 'oco_ ro_ biš →/ ^{Ta'} bo_ baň_ durki_
'vobec_ ne_ xutni →/ 'naš_ si_ ih_ 'jist, ↓ // 'an, i_ sa_ neh_ nula ↓ // 'ti_ 'dumaš →/ že_
'ti_ bu_ deš →/ bo_ 'ti_ 'xočiš_ sa_ napi_ xati_ jag_ 'hurku ↓ // 'to_ 'treba_ 'zisti_ 'dobre →/
a_ 'ne_ l, en_ 'take_ 'zhurta ↓ // 'žebis_ 'biš_ len_ nap_ xati →/ 'žebis_ sa_ na_ jiš ↓ //
'ja_ te_ per_ sa_ na_ jim →/ a_ 'potim_ aš_ 'kolo_ 'piš_ 'druheš →/ 'piš_ 'tret, eš ↓ //]

Y: ['šak_ 'tag_ jag_ ja ↓ //]

X: ['no →/ 'ti_už_ 'dva_ 'razi_ 'jiü ↓ // vid_ 'l,ička_ sa_ 'teper_ ne_ 'mije →/ 'hež_e_ n,e ↓ //]

Y: [te_ 'perm_ odlo_ 'žiü ↓ //]

X: ['ši_ 'tote_ ta_ 'niri_ jakš_ 'takš_ poblaho_ 'sloviš ↓ // 'al,e_ 'vecei →/ ^{Ta}že_ bis_ vid_ 'l,ičku_ 'abo_ 'dašo_ 'take →/ 'n,e ↓ // a_ 'potim_ 'du_ 'het →/ 'du_ het ↓ // 'heī ↑ // 'l,eņže_ 'vuno_ sa_ na_ 'kopit_ ,a_ 'potim →/ 'bude_ 'horše ↓ //]

Y: ['no_ uš_ som_ 'tu ↓ //]

X: ['ja_ jem_ 'riski_ ro_ 'bila ↓ // a_ 'de_ te_ 'perka_ 'išla →/ do_ hume > 'noho_ na_ 'mitiņk ↑ // ^{Ta}a_ v_ hu_ 'me > nim_ už_ ne_ 'bil,i ↑ //]

Y: ['jag_ mi_ 'hal,iüce ↓ // 'hen_ 'tot ↓ // 'ta_ 'de_ 'verxom_ 'bil,i ↓ // me_ 'zi_ 'laborce →/ 'toto_ 'toto →/ 'šitko →/ i_ 'stara_ l,u_ 'bovn,a →/ hu_ 'me > ne →/ 'snina →// 'pidut_ , 'tam ↓ //]

X: ['vone_ 'tak_ po_ 'me_ 'zi_ 'svojix_ 'xod,a →/ 'heī ↑ //]

Y: ['vecei_ 'l,u_ de_ je_ zo_ 'sni:ņskoho_ 'o:kresu ↓ //]

X: ['ta_ 'heī ↓ //]

Y: [visem_ de_ 'sat_ ja_ 'kois ↓ // zo_ 'sni:ņskoho_ 'o:kresu ↓ //]

X: ['ta_ to_ naī_ 'vecei →/ i_ 'to_ že →/ nemoc_ 'n,icu_ 'xočut_ 'zrušiti →/ bo_ 'tu_ naī_ 'vecei_ 'l,u_ di_ 'xod, it_ z_ 'hora_ 'z_ ul,iča →/ 'a_ ti_ 'de_ 'pidat, ↓ // 'no →/ 'riski_ už_ jem_ na_ 'tolkla →// 'dam_ pooba_ 'l,ovati ↓ //]

Y: [po_ 'l,eüka_ je →/ l, en_ ra_ 'zaņki_ 'treba_ u_ 'variti_ 'asi ↓ //]

X: [i_ re_ 'zaņki_ su →/ 'šitko_ je ↓ // 'an, i_ ra_ 'zaņki_ ne_ 'treba_ va_ 'riti ↓ // 'šitko_ je →/ l, en_ 'jisti ↓ // ^{Ta}'ja_ už_ 'tuto_ ale_ 'dumam_ si_ 'zroluju_ 'riski_ i_ 'matušovi →/ 'dati_ 'tam_ ai →// a_ 'kurat_ 'rohl, iki_ mu_ 'treba_ doku_ 'piti ↓ // 'može_ bi_ ai_ 'tu_ 'bil,i →/ a_ ne_ 'bude_ 'treba_ 'jiti_ 'tam →/ do_ tam_ 'tix →/ 'al,e_ 'tu_ do_ 'mista →/ 'tu_ jak →/ 'freš ↓ // ai_ 'tam_ 'može_ 'biti ↓ //]

Y: ['čom_ jez_ mu_ nepo_ 'vila →/ ket_ 'teper_ i_ 'šoü ↓ // no_ zavo_ 'lai ↓ //]

X: ['išoü_ po_ 'knišku →/ a_ 'šo_ mu_ 'budu_ vo_ 'lati ↓ //]

Y: [ta_ 'naī_ 'kupit_ , 'rohliki ↓ //]

X: ['kebi_ 'tis_ 'pišoü →/ 'šo_ bi_ sa_ 'stalo ↓ // 'no ↓ // 'bo::že ↓ // 'dumaš →/ 'čom_ jez_ mu_ nepovid, i_ 'la ↓ // 'čom_ jes_ 'toto ↓ // 'joī ↓ // ta_ 'tot_ , 'celiī_ 'život_ 'nebil_ 'z_ n, im_ bo →/ 'tag_ jak_ sa_ na_ 'rodil →/ 'tak_ sa →//]

Y: ['mat, →/ 'ti_ mu_ 'škodiš →/ nepo_ 'mahaš ↓ //]

X: [a_´ti_mu_neš´kodiš →//]

Y: [ta_´ti_mu_´poviž_že →/ ´a_´s_kotrix_du´vodu_mu_´braniš_kupu´vati ↓ //]

X: [te´perka_´pišoü →/ ´al,e_ta_ked_´pre_nas →/ pre_ro´dinu →/ ´doras_pa´kiješ ↓ //
´kebi_pak_´pitel,_t,a_za´kl,ikaü →/ o´xabiü_bis_bañ´durki →/ ´šitko →/ i_u´t,ekaü_
biz_´za_n,im ↓ // ´šitko_biz_o´xabiü ↓ // bo_´pitel, ↓ // ne´budu_´hlupa ↓ // ta_´ja_
ne´viˇ3u ↑ // jak_´treba_´dašo_zro´biti →/ ´matuš →/ ´ol,e_´zrob →/ ´al,e_ked_
´druhomu →/ ´dakoï_´ideš ↓ // a_´ja_ked_´dašo_po´vim →/ ´zrob_si_sa´ma ↓ // ´jak_
sa_´maš_pos´taviti_za_ro´dinu →/ ´l,en_´toto_´čujem_´s_tvojim_´pit,om ↓ //
sa_sta´rame →/ jed´name →/ ´druha →/ re´nata_mu´sela_vo´lati →/ aï_zo_´svojix_
pi´n,azi_da´vati_na →/ ´ona_xo´t,ila_´znati_jak_s_tebuu´je →/ ´tag_re´nata_mu´sela ↓
// ´jag_jeï_zavo´lati_i_´šitko →/ ´to_´šo_´ti_jeï_´n,en,ko_či_´šo ↓ // ´vona_pi´n,azi_
´nema →/ ´ti_maš ↑ // ta_´svoju_ro´dinu_´kračiš →/ ^{Ta}´žiï_jak_sa_´hvari_´neska_
mi_ti_´poviš →/ že_´horiet, →// sa_nes´taraš_o_´svoju_ro´dinu →/ ´l,en_o_´druhu ↓ //
´mi_pi´deme_´dole_´jarkom →/ ´al,e_´ja_´nikomu_pi´n,azi_l,en_´svojim_´d,it,om_
´dam ↓ // n,a_´toto_nezu´jima_že_´jak_´toto →/ že_´šo_´jak_´voni_tam_´žiju →/
sa_o>da´vala_naï_ži´je ↑ //]

Y: [si_spo´mene_na_´ine_´veci ↓ //]

X: [´šo_spo´mene →/ ´že_jeï_po´možu ↑ // ´šag_i_´mi_poma´hame →/ ´šak_tu_
´doma_´koli_bol ↓ // ´išla_na_kers´tini →/ ´išla_zez_mari=´anu →/ ´jarko_´zo_mnu_
´išoü →/ aņd´rija_i_na_kers´tini →/ ^{Ta}´ti_´doma_´nebiü ↑ // ´šo_si_spo´menu ↓ //
to_´viš_šo_po´može_´tvoji ↓ // ´ja_šti´ricetdva_´roki ↓ // a_´ja_s_pi´n,azmi_´nigda_
nepo´mohla_jak_´ti ↓ // ´tomu_´pxaš_do_´rici →/ tam´tomu ↓ // šag_ro´bil →/ ´mal_
pi´n,azi_i_šo ↓ // ma_´d,iti →/ sa_´stara_o_´nix ↓ // mu_´daš →/ ´al,e_´n,igda_
ne´verne ↓ // šo_´tam_u´han,aš ↓ //]

5.3.1. Analýza rusínskeho nárečia

Na úvod treba poznamenať, že nahrávky rusínskeho nárečia máme z dvoch rusínsky hovoriacich oblastí. Expedienti A_{SK}, B_{SK}, C_{SK}, Z_{SK} pochádzajú z okolia Svidníka a expedienti X, Y zo Sniny. Dospeli sme k záveru, že najcharakteristickejšia prozodická vlastnosť – prízvuk sa v týchto dvoch nárečových oblastiach realizuje na rôznych slabikách v rámci slova. Vo svidníckom dialekte je prízvuk jednoznačne na penultime *ro´dina_zo_svid´nika* →// ´moji_´sester´nici_i_brat´ranci; ša_hos´time; *ko´lačiü_´nava´ril,i*. V jednom slove sme zaznamenali prízvuk na prvej slabike *´jakože*,

preto si myslíme, že ide o náhodný jav. Aj keď toto nárečie máme zachytené na malej ploche, z auditívnej skúsenosti môžeme potvrdiť túto tendenciu. V sninskej časti rusínskej nárečovej oblasti je problematika prízvuku komplexnejšia. V tomto dialekte je prízvuk realizovaný na penultime *kupu´vati; na_kers´tini; te´perka*, na poslednej slabike *ro´bil; po´vim; zavo´lai*, na prvej *´druhomu; ´sni:ηskoho_´o:kresu; ´rohl,iki; ´zrušiti*, a na tretej slabike od konca slova v niektorých štvorslabičných a viacslabičných slovách *pos´taviti; u´variti; pooba´l,ovati; mi´hal,iŭce; me3i´laborce*. Vo výskume sme zistili, že na penultime sa nachádza 225 prízvukovaných slabík, čo zodpovedá takmer 88 % z celkového počtu trojslabičných a viacslabičných slov. Na poslednej slabike sme zaznamenali 42 prízvukovaných slabík (7,42 %), a teda prízvuk na penultime a na poslednej slabike chápeme ako systematický jav a charakteristický znak tohto nárečia. Prízvuk na poslednej slabike sa realizuje väčšinou na verbách, pretože 31 zo 41 prízvukovaných slabík na poslednej slabike predstavujú verbá, čo predstavuje 75 %. Realizáciu prízvuku na inej sylabe (ako na penultime a predposlednej slabike) chápeme ako náhodný a nesystémový jav, pretože na tejto pozícii ide o minimálne množstvo prízvukovaných slabík a poznáme zatextovosť expedienta Y, t.j. jeho trvalý pracovný pomer v Českej republike, a teda občasné prízvukovanie prvej slabiky slova interpretujeme ako vplyv českej výslovnosti. Dôrazové a emfázové slovo predstavuje zväčša jadro výpovede, ale vzhľadom na to, že naši expedienti nemajú poučené jazykové vedomie, réma sa realizuje v prvej časti výpovede, teda po pauze ↓ // *aĭ_´prahu_´majut, →/; ↓ // al,e_´´voňka^{Tr}_už_´mi_´mal,i_disku´zi=u ↓*. Enklitiky a proklitiky sú neprízvučné *´šo_bi_sa_´stalo; čom_jez_mu_nepovid,i´la; i_re´zaňki_su →/ ´šitko_je*. Ich prípadné prízvukovanie je nepravidelné a náhodné.

Kvantitu sme zaznamenali v 8 prípadoch z celkového počtu slov *´sni:ηskoho_´o:kresu; ´sni:ηskoho_´o:kresu; ´ka:šlete ↓ // ^{Ta} ´jag_na_´ma:tuša; ´ma:tere; ´ma:ter*. Slabika s príznakom kvantitatívnosti je zároveň prízvučná. Kvantita sa v nárečí vyskytuje v expresívnej funkcii, najmä vo výpovedi, ktorá nie je vopred premyslená *´ja:: →/ ´una*, a v prípadoch vyjadrenia nesúhlasu *X: [´n,e:: ↓ //*. Treba poznamenať, že každá slabika s expresívnou kvantitou je zároveň prízvučná. V tomto jave ide aj o vplyv českej výslovnosti z vyššie uvedených dôvodov. Diftong sa monoftongizuje *nespi´vala; spo´mene; po´možu* a jeho prípadné realizovanie je náhodné. Teda konštatujeme, že kvantita sa v rusínskom nárečí nevyskytuje, a pokiaľ áno, tak v minimálnej frekvencii a jej výskyt je náhodný.

Keďže pauza súvisí aj s nevyhnutnosťou nádychu, tak v nárečí bude realizovaná. Pauzy sa správne realizujú zväčša v súlade so syntaktickou členitosťou prehovorov *neskaĭ_ 'mame_ 'kermeš* ↓ // *'prišla_ 'naša_ ro_ 'dina_ zo_ svid_ 'nika* → // *'moji_ sester_ 'nici_ i_ brat_ 'ranci* → / *'mama_ jix_ i_ 'otec* → // *'biŭa_ 'cala_ ro_ 'dina* → // *'tu_ ŝa_ hos_ 'time_ 'teper* → /. V niektorých prípadoch sa realizuje v súvetí za spojku *na_ za_ 'čatku_ 'potim* → / *'dnuka_ 'potim_ 'ja::* → / *'una* → / *'pišla_ von* → /; *i_ 'to_ že* → / . Môže to súvisieť s nepripravenosťou výpovede, keďže ide o spontánnu hovorenú reč. Tento ústny jazykový prejav nie je vopred premyslený, a tak ojedinele môžu vzniknúť kakofonické spojenia, ktoré takmer vôbec nenarúšajú zrozumiteľnosť výpovede.

S pauzou úzko súvisí tempo reči. Najviac akceleračného tempa sme zaznamenali vo výpovedi expedienta X. V tomto prípade to súvisí s temperamentom osobnosti. Akceleračné tempo reči expedienta X v niektorých prípadoch narúša zrozumiteľnosť výpovede. Analýzu reči týchto pasáží sme museli niekedy pre nezrozumiteľnosť výpovede vynechať. Pokiaľ sa výpoveď realizuje v akceleračnom tempe, frekvencia páuz je nižšia, alebo potenciálne pauzy sa nerealizujú vôbec *Ta 'ja_ uš_ 'tuto_ ale_ 'dumam_ si_ 'zroluju_ 'riski_ i_ 'matušovi* → /; *Ta 'to_ 'vidno_ že_ naž_ 'oco_ ro_ 'biŭ* → /; *Ta 'može_ i_ 'nad_ a_ nexo_ 't_ ila_ da_ 'runok_ bo_ 'šo_ tam_ 'bude_ 'sama_ se_ 'd_ iti* → /. Súvisí to s tým, že pri výdychu v akceleračnom tempe expedient nemá potrebu vykonať fyziologickú pauzu, a teda celú výpoveď zrealizuje na jeden výdych, no percipient môže mať ťažkosti pri prijímaní takejto výpovede, pretože je sémanticky presýtená.

S realizovaním páuz je úzko spätá zmena melódie. V nárečí sme zaznamenali všetky tri základné typy melódie. Môžeme konštatovať, že melódia je vo väčšine prípadov realizovaná v súlade so spisovnou ortoepickou normou *staĭ* ↑ //; *'ten_ 'hornec_ 'voxap_ 'tu* ↓ //; *'čom_ jez_ mu_ nepo_ 'vila* → / *ket_ 'teper_ i_ 'šoŭ* ↓ // . Niekde nachádzame aj výpovede, kde je melódia realizovaná nesprávne *Y: [visemde_ 'sat_ ja_ 'koiš* ↓ / *zo_* . Výpoveď po pauze pokračuje ďalej, no melódia má klesajúci priebeh. Na konci repliky je melódia na niektorých miestach semikadentná, ňou je ukončená výpoveď. Môžeme povedať, že takto neuspokojivo ukončené výpovede zdržiavajú celú komunikáciu. Keďže zdvorilý percipient očakáva pokračovanie výpovede svojho expedienta, nevstupuje mu do výpovede *[a_ 'ti_ mu_ neš_ 'kodiš* → //]. Pokiaľ sa na poslednej slabike realizuje dôraz, ktorý je spojený s vyššou intenzitou hlasu, melódia na poslednej slabike môže mať stúpajúci priebeh, čo pred pauzou diferencuje význam *naĭ_ ži_ 'je* ↑ // .

Slabikotvorné r, l, sa v nárečí nevyskytuje *kers'itini; na'tolkla; ''verxom*.

Uplatňovanie slabikotvorného r, l je sporadické, v transkripcii sme zaznamenali jedno slabikotvorné r *vrxni*, a to iba preto, že ide o príslušníka mladšej generácie. Vokál sa medzi konsonanty kladie častejšie, čím vznikajú viacslabičné slová *mo'loko*.

Praslovanská prípona sa v infinitíve zachováva *se'd,iti; kupu'vati*. Taktiež sa zachovalo aj staroslovienske tvrdé ž *ži''je; zlo'žila* a celková tvrdá výslovnosť, ktorá v slovenčine zanikla *šitko; 'sin; 'ti*. (prednáška, doc. Ľašuk, 2010).

6 Syntéza

V tejto kapitole sa pokúsime sumarizovať vyskúmané spoločné a odlišné znaky jednotlivých nárečí. Vo všetkých troch skúmaných východoslovenských dialektoch nastáva absencia kvantity, jej prípadný výskyt je náhodný a nesystémový. Diftongy sa monoftongizujú a kvantita je realizovaná len v expresívnej funkcii. V goralskom dialekte je miera monoftongizácie nižšia ako v ostatných dvoch nárečiach.

V tomto nárečí sme zaznamenali vokál s príznakom kvantitatívnosti, ak ide o prízvučnú slabiku a zároveň tempo reči je retardačné. Pauza sa realizuje v súlade s ortoepickou normou súčasnej spisovnej slovenčiny, a to predovšetkým na konci vety/výpovede, no niekedy sa realizuje za spojku, alebo sa významová pauza nerealizuje vôbec. Spoločným znakom týchto troch nárečí je fakt, že ak sa realizuje akceleračné tempo, pauzy sú menej frekventované a prízvuk má tendenciu realizovať sa na prvej slabike slova.

V goralskom a šarišskom dialekte sa prízvuk na prvej slabike slova môže realizovať vtedy, ak je zosilnený a prechádza do dôrazu, a to najmä v súčinnosti s retardačným tempom reči. V našom výskume sme dospeli k záveru, že v šarišskom a goralskom dialekte je prízvukovaná slabika vo vyše 90 percentách prípadov na penultime. V rusínskom nárečí z oblasti Sniny sa prízvuk na penultime realizuje v takmer 88 percentách prípadov a prízvuk na poslednej slabike vo vyše siedmich percentách prípadov. Na základe uvedeného konštatujeme, že vo východoslovenských nárečiach sa prízvuk realizuje na penultime a v rusínskom dialekte aj na poslednej slabike. V troch skúmaných nárečiach je príznačná absencia slabikotvorného r, l, ale v rusínskom nárečí je vokál medzi konsonantmi frekventovanejší.

V nářečiach sme zaznamenali všetky typy melódie, ktoré sú vo väčšine prípadov realizované v súlade s ortoepickou normou súčasného spisovného jazyka a prípadné odchýlky, podobne ako pri pauze, sú spôsobené nepoučeným jazykovým vedomím expedientov, a teda to nepovažujeme za nárečový jav.

Záver

V našej záverečnej práci sme porovnávali suprasegmentálnu úroveň troch vybraných východoslovenských nárečí. Skúmané dialekty sme porovnali navzájom a so súčasťou spisovnou slovenčinou. Relevantné suprasegmenty sme navzájom porovnávali a pokúsili sme sa medzi nimi hľadať isté zákonitosti a vzťahy. Postupne sme získavali autentické nahrávky vopred vybraných východoslovenských dialektov, ktoré sme nahrávali na diktafón a následne sme ich prepísali vo fonetickej transkripcii. Výsledky analýzy zvukových nahrávok, ktoré boli realizované sluchovou metódou, sme v práci uviedli po každej fonetickej transkripcii.

Uvedená hypotéza o absencii kvantity a slabikotvorného r, l sa nám potvrdila, ako aj občasná nesprávna realizácia pauzy a melódie kvôli spontánnej hovorenej reči. Dôraz sa realizoval na réme a často bol uplatňovaný subjektívny slovosled. Predpokladali sme vo všetkých troch nárečiach striktný prízvuk realizovaný na penultime, no v rusínskom nárečí sa naša hypotéza nepotvrdila. Počítali sme s náhodným prízvukovaním prvej slabiky slova, no nepredpokladali sme systematický prízvuk na poslednej slabike, ktorý sa realizoval v rusínskom dialekte z okolia Sniny, aj keď nie dominantne.

Vyjadrujeme nádej, že sme sa v čo najväčšej miere priblížili k vytýčenému cieľu a že touto prácou prispievame k poznaniu východoslovenských nárečí a národného jazyka ako celku.

Zoznam použitej literatúry

Blichá, M.: Toponymia Ondavskej a Toplianskej doliny. Prešov: Pedagogická fakulta v Prešove UPJŠ v Košiciach 1996. 213 s.

Buffa, F.: Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese. Bratislava: SAV 1953. 247 s.

Buffa, F.: O grafickom systéme v poľštine a slovenčine. In: Slovenská reč, 1996, roč. 61, č. 3, s. 129 – 136.

Findra, J.: Kvantita: Spisovný jazyk verzus nárečia. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2005. s. 124 – 129.

Krajčovič, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: SPN 1988. 344 s.

Kráľ, Á.: Suprasegmentálne javy. Prozodické vlastnosti. In: Fonetika a fonológia. Bratislava: SPN 1989. s. 357 – 369.

Mistrík, J.: Moderná slovenčina. Bratislava: SPN 1988. 264 s.

Sabol, J.: Prozodická sústava slovenčiny. Bratislava: Metodologicko-výskumný kabinet Československého rozhlasu v Bratislave 1977. 96 s.

Sabol, J.: Suprasegmentálny podsystém. In: Kultúra hovoreného prejavu. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2006. s. 77 – 180.

Sabol, J.: Zvuková rovina. In: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava: SPN 1981. s. 78 – 155.

Sabol, J. – Zimmermann, J.: Komunikačný štatút prízvuku v spisovnej slovenčine.
Prešov: Filozofická fakulta v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
1994. 94 s.

Stanislav, J.: Dejiny slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1956. 502 s.

Štolc, J.: Slovenská dialektológia. Bratislava: Veda 1994, 179 s.

http://www.rusynacademy.sk/slovak/sl_jazyk.html [cit. 2012-03-25]

Prílohy

Tabuľka č. 1 – zoznam použitých zvukových záznamov*

názov nárečia	čas v minútach	miesto nahrávania
šariština ₁	11:32	Bardejov
goralčina ₁	5:28	Lendak
goralčina ₂	5:00	Lendak
goralčina ₃	7:52	Lendak
rusínčina ₁	0:29	Roztoky
rusínčina ₂	1:26	Roztoky
rusínčina ₃	0:17	Roztoky
rusínčina ₄	53:39	Snina
spolu	85:25	_____

Tabuľka č. 2 – silová modulácia reči rusínskeho nárečia zo Sniny

názov suprasegmentu	absolútny počet	relatívny počet
prízvuk	894	94
dôraz	56	5,8
emfáza	2	0,2
prízvukované slabiky spolu	952	100

Tabuľka č. 3 – realizácia prízvuku na trojslabičných a viacslabičných slovách v rusínskom nárečí zo Sniny

prízvukovaná slabika	absolútny počet	relatívny počet
penultima	225	87,89
prvá	17	6,64
posledná	8	3,12
3. od konca	5	1,95
4. od konca	1	0,39
spolu	256	100

² Fonetická transkripcia nebola realizovaná v plnom časovom rozsahu. Nezrozumiteľné pasáže a miesta, ktoré boli z hľadiska výskumu irelevantné alebo redundantné, boli vynechané.

Realizácia prízvuku na trojslabičných a viacslabičných slovách v rusínskom nárečí zo Sniny

Tabuľka č. 4 – prízvuk na poslednej slabike v rusínskom nárečí zo Sniny

slovný druh	absolútny počet	relatívny počet
verbum	31	75
ostatné	10	25
Spolu	41	100

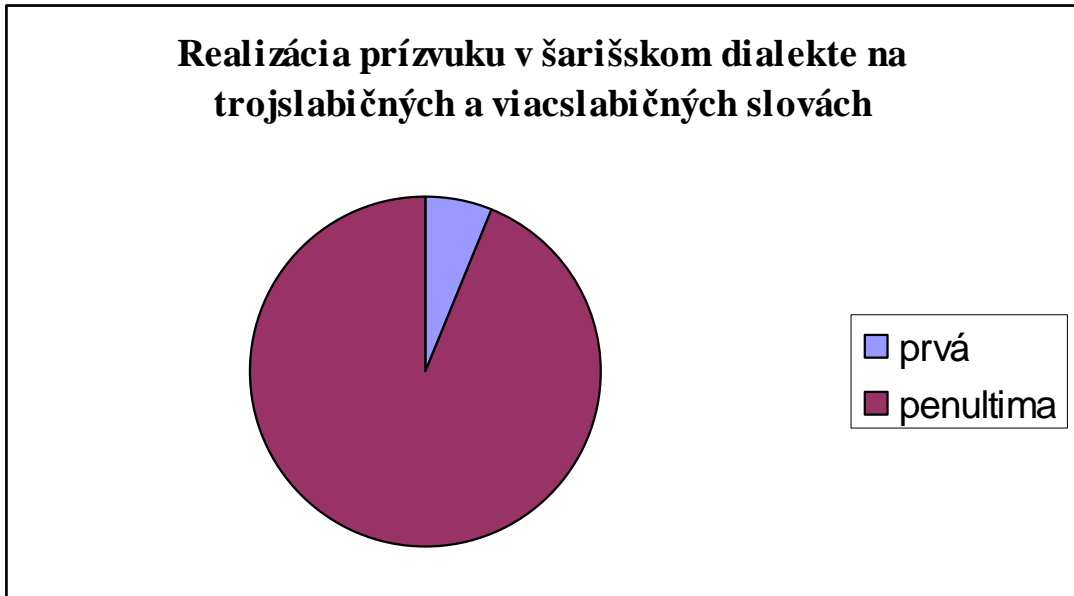
Tabuľka č. 5 – silová modulácia reči šarišského dialektu

názov suprasegmentu	absolútny počet	relatívny počet
prízvuk	855	93,0
dôraz	61	6,63
emfáza	4	0,37
prízvukované slabiky spolu	920	100

Tabuľka č. 6 – realizácia prízvuku v šarišskom dialekte na trojslabičných a viacslabičných slovách

prízvukovaná slabika	absolútny počet	relatívny počet
1. slabika	12	6
penultima	185	94
spolu	197	100

Realizácia prízvuku v šarišskom dialekte na trojslabičných a viacslabičných slovách

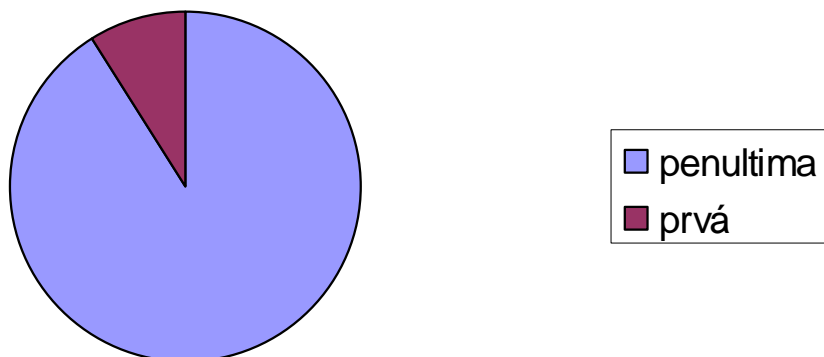
Tabuľka č. 7 – silová modulácia reči goralského nárečia

názov suprasegmentu	absolútny počet	relatívny počet
prízvuk	879	93
dôraz	65	7
emfáza	0	0
prízvukované slabiky spolu	944	100

Tabuľka č. 8 - realizácia prízvuku v goralskom dialekte na trojslabičných a viacslabičných slovách

prízvukovaná slabika	absolútny počet	relatívny počet
1. slabika	24	8,89
penultima	246	91,11
prízvukované slabiky spolu	270	100

Realizácia prízvuku v goralskom dialekte na trojslabičných a viacslabičných slovách

Tabuľka č. 9 – realizácia prízvuku na dvojslabičných a viacslabičných slovách v rusínskom nárečí zo Sniny

prízvukovaná slabika	absolútny počet	relatívny počet
posledná	42	7,42
iná	524	92,57
spolu	566	100

Realizácia prízvuku na dvojslabičných a viacslabičných slovách v rusínskom nárečí zo Sniny

